

Лекція перша. Вступна. Соціальні зміни: концепти і напрямки.

1. Динаміка як ілюзія. Час як патологія простору і життя . Конт. Згадати щоденник сільської вчительки. «Нічого не змінюється - все тече - раніше було краще». Зміни - це рівень особистості, але не рівень систем. **Розвитку** - ідеологічна ілюзія або ж тільки внутрішньо обумовлене зміна (внутрішніми побудовками і ресурсами) . **Ризик** і Гідденс, Луман, Бек - прогрес виробляє ризику, все великі, і вся діяльність перетворюється в запобігання катастроф.
2. **СИСТЕМА АБО ОСОБА (процеси або діяльність-активізм):**
 - **Індивідуалізм - колективізм.** Інглехарт, Шварц, Еліас, Бек.
 - **Особистість в змінах.** Турен. Актор / агент. Гідденс.
 - **Соціальні руху. Зіставити з групами та інститутами, сказати, що інститути - окремо, і групи (еліти і маси) окремо, незважаючи на повстання еліт.**
3. Пліуралізм або гомогенність. Шмуель Ейзенштадт, Ральф Дарендорф
4. Зміни як процеси, процеси або спорадичні зміни станів. Цикли, цивілізації. Маркс, Сорокін. Данилевський, Тойнбі.
5. **Сучасність, еволюція, прогрес, (де) модернізація , архаїзація , глобалізація / глокалізація , залежне розвиток (Кардозу, Фалетто) , сталий розвиток, трансформація (як і прогрес, а нестабільні зміни / транзит , революції та інше.** Гідденс-Бауман. Ейзенштати. марксистки.
6. **Історична соціологія** як особливий метод. Поланьї, Еліас , Аррігі, Тіллі, Хардт-Негрі, Валлерстайн, Хобсбаум, Манн, Дерлугьян.
7. Життєві шанси версус глобалкапіталізм і гегемонія (Кастельс, Лакло, Райт та ін.)
8. Розколи, розлами , нерівності і т.д. Розділене суспільство як актуальна концепція (Ліпсет, Лейпхарт, Гелки) . Дилеми і т.д. **Ризик** версус девелопменталізм.

Пліуралізм та гомогенність як тренді СОЦІАЛЬНОГО розвитку. Пліуралістична або тотальна сучасність: критика пліуралізму та мультикультуралізму. Взаємобезпека чи глобалізація фронтіру? Дилема індивідуалізму та колективізму. Партікулярізована універсальність в Працюю Р. Інглхарта, С. Шварца, У. Бека, Н. Еліаса. Життєві Шанси vs інфокапіталізм та культурна гегемонія. Дилема глобалізації та локалізації: об'єднання чи глобальні структурні розкол?

Кого читаємо. По-перше, названих. Поланьї, Еліас, Тіллі, Хобсбаум, Манн, Дерлугьян, Аррігі, Коллінз, Рейнхард Бендикс (неовевберіанец), Річард Лахман (порівняльні дослідження еліт), Доган. Вислизаючий світ Гідденс, Валлерстайна про зміни. Штомпки не забути !!! Будон (критика теорій соціальних змін) . Бікбов (граматика порядку) Крадін. Моделі історичних процесів.

Логіка розвитку : а) все статично, а зміни - лише відхилення; б) зміни - відмінності на лінії, відстань між точками , незворотні стадії (звідси «пост-« ; в) зміни - це трансформації системи; г) динамічні комплекси (пліуралізм або гомогенність), цикли, повернення і т.д., і т.п.

Заперечення змін, антиісторіцизм. Поппер як дурень, Будон як заслуговує на увагу. Детермінізм на мезорівні, зворотний детермінізм (нелінійність внаслідок Мультисистемність, см. Ядов.)

З Штомпки:

Фундаментальні концепції в дослідженнях змін (метафори, каже Штомпка; теорії, говорить Будон).

Органічна метафора: класичний підхід до соціальних змін

З моменту виникнення і аж до недавнього часу для соціології було характерно поділ, яке виявилось настільки ж сумнівним, як і стійким. Вся відповідальність за цей первородний гріх

»лежить на« батька соціології »Опост Конте (1798-1857), розбився свою теорію на дві частини:« соціальну статистику »і« соціальну динаміку ». В основу такого членування була покладена недостатньо очевидна метафора, яку Герберт Спенсер (1820-1903) пізніше зробив цілком явною. Йдеться про подібність між суспільством і біологічним організмом. Під соціальною статикою розумілося вивчення анатомії людського суспільства, його складових частин і їх розташування (по аналогії з анатомією тіла з його органами, скелетом і м'язами), а соціальна динаміка повинна була, на думку Конта, концентрувати увагу на фізіології, т. е. процеси, що протікають у суспільстві (подібно тілесним функціям - дихання, метаболізму, циркуляції крові). Кінцевий підсумок розвитку гро ва знову-таки уподібнювався результату еволюції організму (від ембріона до зрілості). Передбачалося, що існує якийсь стійкий стан суспільства, яке можна спостерігати і аналізувати незалежно від руху останнього.

Герберт Спенсер дотримувався тих самих поглядів, хоча і змінив термінологію. Його протиставлення «структури» і «функцій» понад сто років становило серцевину соціологічного мислення. Поняття «структура» мало на увазі дослідження внутрішньої будови, або форми, соціального цілого, поняття «функції» - способи його діяльності, або трансформації. Подібно Конту, Г. Спенсер також стверджував, що суспільство можна розглядати як якусь жорстку сутність, відчутний об'єкт, окремо від що відбуваються в ньому процесів. Іншими словами, визнавалася можливість відокремити структуру суспільства від його функцій.

Методологічною спадщиною згаданих ідей стало протиставлення двох типів дослідницьких процедур, які описані Контом: пошуку законів співіснування (тобто з'ясувати, чому певні соціальні феномени незмінно з'являються разом) і виявлення, на противагу їм, законів сукцесії (тобто встановлення, чому певні соціальні феномени незмінно або передують, або виникають слідом за іншими). Такий поділ закріпився в більшості навчань ніків; в них «синхронне (або кроссекційне) дослідження» визначалося як таке, в якому суспільство розглядалося в тимчасовій статичній перспективі, а «діахронічне (або послідовне)» - як дослідження, що включає потік часу і що робить акцент на соціальних змінах. Подібні підходи зробили серйозний вплив на сучасне (діахронічне чеське) вивчення соціальних змін. Воно успадкувало класичну метафору і пов'язані з нею поділ і протиставлення, але не безпосередньо від Конта, Спенсера та інших метрів соціології XIX ст., А через впливові напрямки XX ст., Такі, як теорія систем, функціоналізм, або структурний функціоналізм (381). Системна модель загальності, розроблена в рамках даного напрямку, об'єднала і узагальнила сукупність ідей, типових для органіцизму. Весь концептуальний апарат, що часто використовується в аналізі змін, береться насамперед з системної моделі, навіть якщо вчені її не усвідомлюють цього чи не вважають себе прихильниками системних і структурно-функціоналістських теорій. Тільки не давно «системної моделі» був протиставлений «альтернативний образ» суспільства, що розглядається з точки зору процесу, або морфогенетичного підходу, внаслідок чого концепції, що використовувалися в дослідженнях соціальних змін, зазнали відповідної модифікації.

Системна модель як породження концепції соціальних змін

Згідно з основною ідеєю теорії систем, комплексне ціле складається з безлічі елементів, які об'єднані різних -ними взаємозв'язками і відокремлені від того, що їх оточує, ка кими-то межами. Типовими прикладами таких систем служать не тільки живі організми, але і молекули, планети, галактики. Подібне узагальнення застосовно до різних рівнів людського суспільства. На макрорівні в якості системи може розглядатися «глобальне суспільство» (людство), на середньому рівні (мезорівень) - національні держави і регіональному ніполітичні або військові союзи, на мікрорівні - локальні об'єднання, асоціації, фірми, сім'ї, компанії друзі і т.д. Більш того, подібними термінами можуть бути позначені і такі принципово різні сфери, як економіка, політика,

культура. Таким чином, представники школи теорії систем, зокрема Талкотт Парсонс (1902-1979), вважали поняття «система» не тільки ключовим, але і універсальним.

Відповідно, під соціальними змінами предства тели цієї школи розуміють те, що відбувається або з самої сис темою, або всередині неї. Але якщо бути більш точним, то різниця має місце між станами однієї і тієї ж системи, кото рие виникають одне за іншим в часі.

В такому випадку, кажучи про зміну, ми маємо на увазі те, що з'явиться через деякий час. Іншими словами, мова йде про різницю між тим, що ми спостерігаємо перед даними тимчасовим моментом, і тим, що ми бачимо після нього. Для того щоб встановити цю різницю, одиниця аналізу повинна бути описана параметрами, що забезпечують її ідентичність (376; 16).

Таким чином, концепція соціальних змін включає в себе наступне основне положення: відмінності повинні стосуватися ся різних часових моментів і станів однієї і тієї ж системи. Хорошим прикладом стандартного визначення буде щось на зразок: «Під соціальними змінами-я розумію будь-яку незворотну зміну соціальної системи, що розглядається як цілісність» (184; 787).

Типи змін різноманітні й можуть бути різними в зави ності від того, які саме аспекти, фрагменти і зміни системи в них залучені. Адже стан системи саме по собі не одновимірною, воно являє собою узагальнений, сумарний результат стану багатьох компонентів. Серед них:

- 1) кінцеві елементи (число і різноманітність людських індивідів, їх дій і т.д.);
- 2) взаємозв'язку елементів (соціальні зв'язки, відносини лич ний відданості і вірності, взаємодії, обміни і т.д.);
- 3) функції елементів системи як цілого (необхідність оп ределенном дій для збереження соціального порядку і т.д.);
- 4) межі (критерії включення, принципи рекрутування, умови прийняття індивідів в групу або контролю включення в організацію і т.д.);
- 5) підсистеми (число і різноманітність спеціалізованих про ластей, секцій, підрозділів і т.д.);
- 6) оточення (природні умови, сусідство інших товариств, геополітичне становище).

Лише за допомогою комплексного взаємодії система про РЕТА якісь загальні характеристики: рівновагу або нестійкий с-, консенсус або незгоду, гармонія чи розбрати, коопе рація або конфлікт, мир або війна, процвітання або кризу.

Розчленована на вихідні, первинні компоненти і єдині ци виміру, модель системи зазнає ряд змін. Вони можуть спостерігатися:

- в складі (міграція з однієї групи в іншу, депопуля ція, викликана голодом, припинення діяльності соціально го руху, розпад групи і т.д.);
- в структурі (виникнення нерівності, кристалізація влади, освіта дружніх зв'язків, встановлення коопе ратівних яких конкурентних відносин і т.д.);
- у функціях (спеціалізація і диференціація робіт, сни жение економічної ролі сім'ї, прийняття університетами або школами на себе керівну роль і т.д.);
- в межах (злиття груп або конкуренція між ними, ослаблення адміністративних критеріїв і демократизація вус ловий членства, приєднання однієї групи до іншої і т.д.);
- у відносинах підсистем (перемога політики над економі кою, управління сім'єю і всієї приватним життям тоталітарним урядом і т.д.);

- в оточенні (погіршення екологічної обстановки, землетрясення, епідемії Чорної Смерті або вірусу СНІД, срашування біполярної міжнародної системи).

Іноді зміни мають приватний, обмежений характер і не знаходять помітного відгуку в інших ланках системи. Її це лостність зберігається і не зазнає глобальних
Перетворююва ний незважаючи на поступові зміни, які відбуваються всередині Л Наприклад, сила демократичної політичної системи закладена в її здатності приймати виклик, долати труднощі і гасить конфлікти завдяки частковим реформам, які не під розриву цілісності і стабільності системи. Такий тип адаптуюся ної модифікації є ілюстрацією змін всередині сис-темиГв інших випадках зміни можуть охоплювати всі (або щонайменше основні) компоненти системи, приводячи до її стать ному переродження і змушуючи ставитися до нової системи як до принципово відмінною від прежнейЛЕто прекрасно иллю стрірует більшість соціальних революцій. Даний тип ра дікальної трансформації можна назвати зміною самої системи. Граніщ. між цими двома випадками змін дуже розпливчата. Зміни всередині системи поступово накопичуються і в кінці кінців переростають в зміни самої системи. Як правило, соціальні системи мають специфічні обмеження, «пороги», переходячи які (тобто перевершуючи по Екст сивності, інтенсивності та своєчасності), фрагментарні, часткові зрушення трансформують ідентичність цілісної сис теми і ведуть не тільки до «кількісним», а й «якісним» перетворенням (163). Всі тирані і диктатори рано чи пізно виявляють, що придушення громадського незадоволеній ства приносить плоди лише до певного моменту і повільний ная ерозія їх влади неминуче відкриває дорогу демократії.

Як видно з визначень соціального зміни, які можна знайти в підручниках, більшість авторів вважають вирішую ські структурні зміни в соціальних взаємозв'язках, в ор ганізації і зв'язках між громадськими компонентами:

«Соціальне зміна - це те, що відбувається з плином часу перетворень-зовніе в організації суспільства, образах мислення і зразках поведінки» (326; 586).

Соціальне зміна означає «спостережувані з плином часу разли чия у відносинах між індивідами, групами, організаціями, культурами і суспільствами» (340).

«Соціальні зміни є чергуванням у часі поведенчес ких зразків, соціальних взаємозв'язків, інститутів і соціальних структур» (126; 626).

Возможно7, виділення структурних змін обумовлено тим, що вони частіше, ніж інші типи змін, призводять до транс формації самої системи, а не тільки всередині неї - окремих її компонентів. Соціальна структура являє собою щось на зразок остова, на якому «кріпиться» суспільство і на якому воно здатне оперувати, і коли вона змінюється, тоді все інше також неминуче повинно змінитися.

Як зазначалося раніше, поняття системи може бути застосовано до різних ним рівнями соціальної складності: макро-, мезо- і мікро-. З відповідально і соціальні зміни можуть розглядати ся на макрорівні (міжнародні системи, нації, государст ва); на мезорівні (корпорації, політичні партії, релігійні ні руху, великі асоціації); на мікрорівні (сім'ї, спільноти, групи зайнятості, кліки, компанії друзів). В та кому разі центральним стає питання про те, як соотно сятся між собою зміни, які відбуваються на цих різних рівнів нях. З одного боку, соціологи запитують: які мак роефекти мікрособитій (наприклад, як зміни в поведінці покупця впливають на зростання інфляції, як повсякденні зрушення трансформують цивілізації або культури), а з іншого боку, їх цікавить, які мікроефекти від макроподії (наприклад, як революція змінює сімейне життя, як еко номический криза впливає на дружні зв'язки). «Соціальні з трансформаційних змін відбуваються в результаті діяльності індивідів. Сле послідовно, теорії структурних змін повинні показувати, як макропеременние впливають на мотиви і вибір індиві дов і як цей вибір, в свою чергу, впливає на макропен ремінні »(187; 514).

Комплекси змін: ускладнення динамічних концепцій

Концепція соціальних змін охоплює дрібні «атоми» соціальної динаміки - поодинокі зрушення р стані системи або в будь-якому з її компонентів. Але такі зрушення рідко бувають ізольованими, зазвичай вони пов'язані з іншими, і з соціологів виробила більш складні, комплексні концепції, за допомогою яких можна аналізувати типові форми по добних зв'язків.

Найважливішою з них є ідея «соціального процесу», що описує наслідки взаимовпливаючих змін. Класик чеський визначення соціального процесу дав Питирим Сорокін (1889-1968): «Під процесом розуміється будь-який вид руху, модифікації, трансформації, чергування або еволюції», до Роче кажучи, будь-яка зміна даного досліджуваного об'єкта в течіє певного часу, будь то зміна його місця в просторі, або модифікація його кількісних або якісних характеристик» (367; I, 153). Ця концепція більш точно допомагає визначити зміни, які стосуються самої системи (проіс ходять в її рамках і трансформують її як ціле). Вони або випадково пов'язані один з одним (в тому сенсі, що за крайній мері хоча б одне частково є каузальних умовою іншого, а не просто супроводжувачим його або попереднім йому фактором), або йдуть одне за одним протягом оп ределеного часу. Процеси, що йдуть від макро- до мікро рівню, включають в себе індустріалізацію, урбанізацію, глобалізацію, секуляризацію, демократизацію, ескалацію війни, мобілізацію соціальних рухів, ліквідацію фірм, зникновение добровільних асоціацій, кристалізацію дружніх компаній, криза в родині. І тут знову постає принципово важливий теоретичний питання про зв'язок мікро- і макропроцесів.

Серед соціальних процесів соціологи виділили дві спеціфические форми їх, які багато десятиліть були в центрі їх уваги. По-перше, це «соціальний розвиток» - форма, яка розкриває потенціал, який спочатку закладений в системі. Мова в даному випадку йде про наведеному процесі, т. Е. Такому, в якому жодна з станів системи не повторюється ні на якій попередній стадії, а на більш пізній виходить на більш високий рівень в будь-якій сфері (наприклад, спостерігалось зростання диференціації структури або економічних показників, просунутість технологій або збільшення населення). Крім того, система послідовно наближається до якогось загального стану (наприклад, суспільство наближається до зістояння соціальної рівності, процвітання або демократического представництва), причому це стимулюється іманентними (ендогенними, автодінамічними) властивостями самої системи (внутрішні протиріччя вирішуються завдяки появі нових форм соціального життя; притаманне людям творче начало направляє на масштабні організації інновації і т.д.). Теорія розвитку, припускаючи неизбежність, необхідність і незворотність описуваних процесів, легко переходить в фаталістичний і механістичний погляд на зміни, згідно з яким останні не залежать від людських дій, здійснюються крім людей і ведуть до зумовленому фіналу. Далі ми розглянемо теорії, в яких ідея розвитку стала центральною і які можуть бути об'єднані під назвою «девелопменталізма», або теорії розвитку. Сюди входять всі різновиди еволюціонізму (від Конта до Парсонса) і історичного матеріалізму (від Маркса до Альтшуллера).

Інша форма соціального процесу, якій соціологи уделити особливу увагу, - це «соціальний цикл». Він не має певної спрямованості, хоча і не є випадковим. Будь-яке стан, в якому перебуває система на тій чи іншій стадії, може виникнути в майбутньому, причому даний стан, в свою чергу, вже колись траплялося в минулому / Це повторіня закладено в самій системі і розкриває свою природу імені але в такому специфічному ритмі коливань. У короткому чи меншому інтервалі зміни відбуваються, але на тривалому відрізку часу - немає, оскільки система повертається до першого початкового стану. У нас ще буде можливість представити циклічні теорії змін (від Шпенглера до Сорокіна), які пояснюють людську історію в термінах соціальних циклів.

До числа, можливо, найбільш спірних, але одночасно і найбільш впливових у всій історії людської думки (а не тільки в історії соціології) відноситься ідея «**соціального прогресу**». Привносячи аксіологіческое, ціннісний вимір в об'єктивні і нейтральну категорію соціального розвитку, вона веде її від строго наукового, нейтрального розрахунку

в область норм і приписів. Під «прогресом» ми розуміємо спрямований процес, який неухильно підводить систему все ближче або до більш кращого, кращого стану (або, іншими сло вами, до реалізації певних цінностей етичного поряд ка, таких, наприклад, як щастя, свобода, процвітання, справед ливость , гідність, знання і т.д.), або до ідеального перебуваючи нию суспільства, описаного в численних соціальних уто піях. Найчастіше ідея прогресу встановлює, як таке загально ство повинно виглядати відповідно до поглядів того чи іншого автора, його світоглядом. Очевидно, що така теорія знаходиться поза сферою науки, яка обмежує свої інтереси тим, що є, а не тим, що має бути. Проте в ряді випадків ідея прогрес са набуває категоріальний, описовий статус: вона утверж дає думка про те, що деякі цінності вже реалізовані в людській історії і в цілому суспільство неминуче змінюється на краще (хоч би як розумів це краще той чи інший автор) . Такі, сповнені історичного оптимізму заяви під Вергалперевірці часом, яку вони, на жаль, рідко витримують. (Ми ще повернемося до цієї теми в гл. 2 і поговоримо про тріумф цієї ідеї, її недавньому поваленні і можнос тях її порятунку.)

Альтернативна модель: динамічне соціальне поле

Лише зовсім недавно соціологія поставила під сумнів і надійність системно-організмических моделей суспільства, і саму дихотомію соціальної статичності і динаміки. Зараз, схоже, все більшого значення набувають дві обставини: по-перше, само ланіе зосередити увагу на всепроникаючих динамічній якості соціальної реальності, т. Е. На сприйнятті суспільства в русі («процесуальний образ»), і, по-друге, прагнення не розглядати суспільство (групу, організацію) як об'єкт, т. е. дематеріалізація соціальної реальності («образ поля»).

Думка про те, що дихотомія статичності і динаміки може сти мулювати пізнання, а вивчати незмінні об'єкти, протяжен ності, структури або цілісності не має сенсу, прийшла з природничих наук. Альфред Н. Уайтхед сформулював цю думку в такий спосіб: « **Зміна притаманне самій природі речей** » (449; 179). Така чисто динамічна або процесуальна уста новка вивчати події, а не речі, процеси, а не стану, незабаром стала домінуючим підходом, тенденцією современ ний науки.

Для соціології це означало, що суспільство повинно розглядають Ріва не як статичне, стабільний стан, а як процес, не як жорсткий квазіоб'єкт, а як постійно триваючий, беско нечний потік подій. Було визнано, що суспільство (група, спільність, організація, національна держава) може бути визначено як існуюче лише остільки і до тих пір, поки всередині нього щось відбувається (трапляється), робляться ка кі-то дії, протікають якісь процеси , щось змінюється, т. е. онтологічно суспільство не існує і не може сущест вовать в незмінному стані. Вся соціальна реальність перед ставлять собою просто динаміку, потік змін різної швидкості, інтенсивності, ритму і темпу, і не випадково ми часто говоримо про «соціального життя». Можливо, це більш вдала метафора, ніж старий образ матеріалізованого суперорга нізма з прихованими зв'язками, адже життя - ні що інше, як дви жение, прагнення і зміна. Коли рух, зміна відсутствует, немає і життя, настає смерть.

Методологічним наслідком подібного погляди на соці ально життя з'явилися заперечення надійності суто синхрон них досліджень та затвердження діахронічний (історичної) перспективи. Один з провідних істориків ХХ ст. А. Тойнбі сфор мулював це положення наступним чином: «досліджень ня людських відносин в русі, будучи більш Реаліс тичних, безсумнівно плідніше будь-якої спроби вивчати їх в уявному стані спокою» (428; 81).

Відповідно змінився і образ об'єкта, претерпевающе го зміни. Суспільство (група, організація і т.д.) стало рас розглядатися не як жорстка, «тверда» система, а, скоріше, як «м'яке» поле взаємин. Соціальна реальність перед стає межиндивідуальної (міжособистісної) реальністю, в ко торою існує мережа зв'язків, уподобань, залежностей, про менів, відносин особистої відданості. Іншими словами, вона є специфічною суспільною середовищем, або тканиною, з об'єднуючим людей один з одним. Таке міжособистісне поле на ходиться в постійному

русі, воно розширюється і стискається (наприклад, коли індивіди проникають в нього або залишають його), посилюється і послаблюється (коли змінюється якість взаємосв'язей, наприклад, від знайомства до дружби), згущується і розпоршується (наприклад, коли в ньому виникає лідер або коли лідер усту паєт свої позиції), змішується з іншими сегментами поля або дистанціюється від них (наприклад, коли утворюються коаліції і федерації або коли просто люди збираються разом).

Існують специфічні, принципово важливі для життєвих «вузлів», комплекси, сплетення соціальних відносин, котре ми навчилися виокремлювати й, кажучи про яких, схильні прибігати до мови матеріалізації: ми називаємо їх групами, пов'язками, організаціями, національними державами. Те, що вони існують як реального об'єкта, - ілюзія. Реальні постійні процеси угруповання і перегруповання, а не стабільні протяжності, іменовані групами; процеси організації і реорганізації, а не стабільні організації; процеси «структурування» (150), а не структури; формування, а не форми; мінливі «фігури» (113), а не жорсткі моделі.

При такому підході «подія» стає найменшою фунда ментальною одиницею соціологічного аналізу, причому під її буттям мається на увазі будь-який моментальний стан соціального поля (або його сегмента). Візьмемо, наприклад, сімейний обід. Це момент (час), коли члени сім'ї збираються разом вдома, сідають за стіл, розмовляють і приймають їжу, т. Е. Відбувається подія - обід. Трохи раніше члени сім'ї були розпоршені, включені в різні комплекси («вузли») взаємотно шений: один на службі, інший в школі, третій на кухні, четвертий в кіно, п'ятий в машину; тепер вони разом, але трохи пізніше знову будуть роз'єднані - хтось піде дивитися телевізор, хтось повернеться на роботу, а хтось поїде на дискотеку. Цей частинний комплекс («вузол») взаємовідносин відокремлюється, продовжує жити в його в часі і ідентичність зберігаються благодаря, по-перше, психологічної ідентифікації: самоопри поділу, почуттю прихильності, вірності, відданості; по-друге, яких, періодичності зв'язків: загальних зборів будинку або, принаймні час від часу, контактів поштою або телефоном; по-третє, специфіку взаємин: їх інтимності, неформальності, безкорисливості, спонтанності.

Поняття міжособистісного поля можна уточнити. Для визначення чотирьох вимірів, або аспектів, поля ми пропонуємо слідує типологію, що складається з чотирьох частин (схема «ІНІВ», див. 353; 124-126): ідеальної, нормативної, інтеракційної і можливої *. До сих пір ми говорили, що соціальні взаємотно носіння пов'язують людські особистості. Але що в дійстві-

* У автора «ІНІО» - ideal, normative, interactional, opportunity. (Пер.)

Вірності вони пов'язують (і як): ідеї, думки, вірування, інші види, які допомагають підтримувати або протистояти один одному; або реальні дії, які можуть бути дружніми або ворожими, кооперативними або конкурентними; або їх інтереси, які можуть збігатися або перебувати в кін фліктена? Існують чотири види тканини (або мережі), що виникає ще в суспільстві: сплетіння ідей, правил, дій та інтересів. Взаємопов'язана мережа ідей (вірувань, доказів, дефініцій) становить ідеальний вимір поля, його «соціальне зізнання». Взаємопов'язані мережі правил (норм, цінностей, передписань, ідеалів) утворюють нормативний вимір поля, його «соціальні інструкції». Ідеал, і нормативний вимір вносять свій внесок в те, що традиційно розглядається як культура. Взаємопов'язані мережі дій складають інтеракційний вимір поля, його «соціальну організацію», а мережі інтересів (життєві шанси, можливості, доступ до ресурсів) - вимір поля за шкалою можливостей, його «соціальну ієрархію». І інтеракційну, і можливість вимірювання впливають в те, що в прямому сенсі можна назвати соціальною тканиною. Для вираження багатовимірності поля ми будемо далі употреблять термін «соціокультурне поле».

На кожному з чотирьох рівнів соціокультурне поле непре ривно піддається змінам. Ми постійно спостерігаємо: 1) артикуляцію, легітимізацію або переформування ідей, виникнення і зникнення ідеологій, переконань, доктрин і теорій; 2) інституалізацію,

перегляд норм, цінностей, правил або відмова від них; виникнення і зникнення етичних кодів, правових систем; 3) вироблення, диференціацію і переформування каналів взаємодії, організаційних чи групових зв'язків; виникнення або зникнення груп, кру гов спілкування і особистісних мереж; 4) кристалізацію, утвердження і перегрупування можливостей, інтересів, життєвих перспектив, підйом і падіння статусів, розподіл і упор дочені соціальних ієрархій.

Реальну складність соціального життя, що відбувається в соціокультурному полі, можна зрозуміти, якщо усвідомити наступні два моменти. По-перше, на всіх чотирьох рівнях процеси йдуть не незалежно один від одного, а навпаки, перебуваючи в численній них і багатовимірних взаємозв'язках. Соціологія знання, напри заходів, вивчає зв'язок між виміром можливостей і ідеаль ним виміром (як життєві ситуації визначають верованя), соціологія відхилень (девіацій) - між нормативним і інтеракційним вимірами (як норми впливають абовиявляються безсилимипливати на поведінку). По-друге, про явища соціокультурного поля мають різні рівні складності ності: макро-, мезо- і мікро-. Дане твердження распротра вується на всі типи соціальних явищ. Соціокультурний поле приватного виду проявляється не тільки в сім'ях, а й (з визначений ними якісними відмінностями) в корпораціях, політичній партії, арміях, етнічних спільнотах, національних державах і навіть на рівні всього людства. Такі різні про явища його не ізольовані, навпаки, вони взаємопов'язані через вичайноскладним чином. Кристалізація і відхилення соці окультурного поля, «вбудовані» в соціальні події гло бального, регіонального, локального і навіть особистісного харак тера, в значній мірі взаімоопределяючі один одного. Проблема макроефекту мікрособитій, так само як і протилежний ная проблема - мікроефекти макроподії, вимагає тщатель ного і глибокого дослідження.

В рамках моделі текучого соціокультурного поля, виробок танной в якості альтернативи моделі реіфіціровать соці альної системи, основні положення концепції соціальної динаміки знаходять, правда, з деякими застереженнями, особливу значимість. У ній під соціальним зміною маються на увазі: соціальний процес, що включає в себе послідовність соціальних подій (різні стани соціального поля); соціальний розвиток, диференціація, експансія, кристалізується ця, розчленування соціального поля в його різних вимірах, є результатом його внутрішніх, іманентних властивостей; і, нарешті, соціальний прогрес, який представляє собою роз тятя, яке можна розглядати як певне покращення відповідно до тієї чи іншої аксіологічного точкою зору.

Основна відмінність моделі поля від системної складається в теоретичній обґрунтуванні зміни і процесів як саме про тяжіння, а не дискретних, фрагментованих або розірваних них. Між двома точками в часі, як би близькі вони не були, рух не зупиняється. Як би ми не звужували шка лу, обмежуючи временно'й відстань між двома «зрізами», або «миттєвими фотографіями», товариства, яку завжди буде заповнене змінами. Вони відбуваються безперервного але, і будь-які два стани соціокультурного поля - і практи чески збігаються за часом і віддалені - будуть якісно але різні. Слід згадати відому метафору Геракліта про річку, в яку не можна вступити двічі, оскільки це буде вже інша річка. Лише за взаємною згодою ми можемо в своїй уяві «заморозити» деякі, важливі для наших прак-

30 тіческіх потреб стану, розглядати їх як єдиничних подій і говорити про зміни або процес як про пос ледовательно таких заморожених, «дискретних» точок.

З Будон

За період з 1950 по 1980 р громадські науки - соціологія, економіка, політологія - справили на світло значне число «теорій соціального зміни». Ці теорії не є єдиного цілого, і для початку необхідно визначити і уточнити їх завдання, а також встановити основні типи, за якими можлива їх класифікація. Стан краху - ось найбільш поширене, що розділяється

сьогодні дуже багатьма думку з приводу цих теорій. Більшість будувалися на їх основі прогнозів були спростовані самим життям. Ці теорії ввели в обіг уявлення, не просто спрощують (що, в принципі, було б припустимо), але і примитивізують поняття соціальних систем. І більшість загальних закономірностей, які розглядалися цими теоріями як універсальні і позачасові, виявилися обмежено значущими.

Зрозуміло, що в кінці кінців ці теорії зіткнулися зі скептичною реакцією. Але цей скептичний настрій, як би він не був поширений, опанував далеко не всіма, і окремі дослідники продовжують наполегливо розробляти теорії Зміни, Розвитку, Модернізації, Залежності з тими ж претензіями на їх універсальну значущість. Такий, наприклад, давній закон «порочного кола бідності», на час забутий, але потім в оновленому вигляді воскреслий під пером Гелбрейта. У нього багато хто продовжує вірити, некритично сприймаючи ідею, висловлену Токвіль і Т.Х. Маршаллом щодо того, що наслідком еволюції суспільства є зростання участі громадян у політичному житті; але вони не помічають того обставини, що це розширення політичної участі може супроводжуватися зростанням деспотизму. У той же час інші дослідники намагаються показати, що суть соціальних конфліктів в постіндустріальних суспільствах полягає в тому, що в боротьбі за контроль над історичними перспективами вони зіштовхують чітко визначені, конкуруючі між собою класи акторів. Як останній приклад наведемо такий факт: дуже помітне число істориків, соціологів та економістів сьогодні переконані в істинності ілюзії, ніби залежність країн третього світу є причиною їх слабкого економічного розвитку. Саме тому настав момент, коли необхідно критично поглянути на теорії соціального зміни. Слід уточнити сутність вирішуваних ними питань і виявити, за яких умов на них можна отримати доступні практичній перевірці відповіді.

У роботі «Злидні історизму» К. Поппер представив програму, дуже близьку до ідей даної книги. «Злидні історизму» є критичним твором в істинно кантовському розумінні цього терміна. Поппер намагається показати, що одні положення і теорії, що зачіпають питання соціальних змін, можуть бути віднесені до наукових, інші ж мають метафізичний характер. Деякі питання, на його погляд, ставляться таким чином, що не можуть мати задовільного рішення, в той час як на інші можна отримати відповіді, валідність яких піддається точній перевірці. Кантовський дух настільки очевидний в даному тексті, що проявляється навіть у самій манері викладу: подібно Канту, Поппер розгортає свою аргументацію, практично не вдаючись до конкретних прикладів. Знову звернутися до питань, поставлених Поппером, сьогодні змушують дві причини. Перша полягає в тому, що за останній час з'явилося чимало теорій соціального изменення з числа тих, які Поппер, не називаючи, втім, імен їх авторів, піддав різкій критиці за те, що вони ставлять питання, на які не можна отримати доступні перевірці відповіді. Друга полягає в тому, що критичний аналіз цих теорій дозволить поглибити і уточнити висновки Поппера. Зокрема, уточнення потребує його відоме протиставлення метафізичних і наукових теорій.

Ймовірно, деяких здивує той факт, що «професійний соціолог» обирає тему, що стосується області філософії соціальних наук. Але я вважаю, що критичний аналіз - це основний шлях наукового прогресу. Відчуття краху, вселяється публіці теоріями соціального зміни, є факт, аналіз якого є не тільки суто умоглядний інтерес. Тому не можна обмежуватися лише скептичним сприйняттям цих теорій, необхідно більш чітко уявити собі причини їх краху, тобто усвідомити суть явища, з яким зіткнулося наукове пізнання. Як дослідження причин аварії дозволяє краще зрозуміти правила дорожнього руху, так і аналіз невдач в області науки сприяє прогресу пізнання. Подібний аналіз з рівним успіхом можна віднести і до сфери філософії науки, і до області методології. Хочу додати, що піднімаються в цій книзі філософські питання представляються мені значущими не тільки в філософському і науковому плані, а й з політичної точки зору. Багато теорій соціального зміни (як, наприклад, теорія розвитку або теорія залежності) справили великий вплив на соціальну практику. Це стало можливим завдяки тому науковому авторитету, яким вони мали тоді і мають досі. Однак дуже часто теорії, не будучи помилковими у власному розумінні цього слова, претендують на той рівень достовірності, яким насправді не мають у своєму розпорядженні,

породжуючи тим самим безплідні очікування і необгрунтовані висновки. Така ще одна причина, яка визначає необхідність критичного аналізу.

Нарешті, одне зауваження загального порядку. Фахівцям з філософії науки властиво те спільне, що вони рідко виявляють інтерес до робіт суспільствознавців. Однак останні можуть не гірше фізиків або біологів виявляти шляхи наукового пізнання. Та обставина, що в сфері соціальних наук більш запекла суперечка, більш крихкий консенсус вчених, а також той факт, що поставлені ними запитання мають більш «публічний» характер, роблять цю сферу ще більш перспективною з точки зору філософії пізнання.

Як ви, очевидно, зрозуміли, моїм завданням є спроба розкрити деякі моменти методології та філософії наукового пізнання, але ніяк не систематизація або формулювання остаточних висновків з приводу теорій соціального зміни. Висунуті в цій книзі положення були попередньо представлені на конференціях в Мангеймі (1979), Женеві (1979), Лондоні (Хобхаусовські читання, 1982, Лондонська школа економіки), Нью-Йорку (Лазарсфельдовські читання, 1983, Колумбійський університет).

Зміни, зміщення, розвиток, прогрес, модернізація, глобалізація.

Макропроцес переходу від традиційного суспільства до модернового суспільству, від аграрного - до індустріального. Згідно С. Н. Гаврову історичне поняття модернізації розглядається переважно в трьох різних значеннях: а) як внутрішній розвиток країн Західної Європи та Північної Америки, що відноситься до європейського Нового часу; б) наздоганяльна модернізація, яку практикують країни, що не відносяться до країн першої групи, але які прагнуть їх наздогнати; в) процеси еволюційного розвитку найбільш модернізованих товариств (Західна Європа і Північна Америка), т. е. модернізація як перманентний процес, який наразі триває за допомогою проведення реформ і інновацій, що сьогодні означає перехід до постіндустріального суспільства. Процес модернізації ніколи не був прямолінійним і рівномірним, як це уявлялося прихильникам функціоналізму. Бендикс відкидав ідею, що все суспільства в ході модернізації повинні пройти через одні й ті ж стадії розвитку. У кожній країні процес модернізації володіє специфічними рисами, зумовленими історико-культурними особливостями регіон. Ліберальна теорія модернізації розглядала процес модернізації як перехід від традиційного до сучасного суспільства, т. е. як свого роду процес «вестернізації». Представники ліберального напрямку виходили з універсальної картини суспільного розвитку. На їхню думку, всі країни розвиваються за єдиною схемою і зразком. Її основними рисами повинні стати ринкова економіка, відкрите суспільство, нові інформаційні технології, розвинені мережі комунікацій, соціальна мобільність, раціональність, плюралізм, демократія, свобода. З точки зору ліберального підходу до аналізу модернізації можна виділити «первинну» і «вторинну» модернізацію. Ліберальна теорія модернізації піддалася критиці з двох сторін: з радикальною і консервативною. Радикали вказували на явний ідеологічний характер теорії, експансію західних цінностей і моделей, непридатних, на їхню думку, для інших цивілізацій, залежний характер розвитку. Представники консервативного напрямку робили акцент на внутрішніх протиріччях процесу модернізації, конфлікті політичної участі і інституціоналізації, збереженні політичної стабільності і порядку (як умовах успішного соціально-економічного розвитку), відповідно характеру і спрямованості процесів розвитку національним та історичним особливостям країн, що розвиваються, в тому числі країн СНД.

Питання для самоконтролю:

1. До якої відносини між: традицією (класикою), сучасністю (модерном) і постмодерном ?
2. Якщо постмодерн виростає з критики модерну, то чи можна розглядати модерн як критику? І критику чого?

Лекція 2.

Концепції.

Системник: Відповідно, під соціальними змінами представителі цієї школи розуміють те, що відбувається або з самої системою, або всередині неї. Але якщо бути більш точним, то відмінність має місце між станами однієї і тієї ж системи, які виникають одне за іншим в часі. Таким чином, концепція соціальних змін включає в себе наступне основне положення: відмінності повинні стосуватися різних часових моментів і станів однієї і тієї ж системи! Хорошим прикладом стандартного визначення буде щось на кшталт: «Під соціальними змінами я розумію будь-яку незворотну зміну соціальної системи, що розглядається як цілісність». Для аналізу систему потрібно розчленувати і оцінити зміни кожного компонента. **Модель змін:** Типи змін різноманітні й можуть бути різними в залежності від того, які саме аспекти, фрагменти і зміни системи в них залучені. (Адже стан системи саме по собі НЕ одновимірний, воно являє собою узагальнений, сумарний результат стану багатьох компонентів. Серед них :

1) кінцеві елементи (число і різноманітність людських індивідів, їх дій і т.д.);

2) взаємозв'язку елементів (соціальні зв'язки, відносини личний відданості і вірності, взаємодії, обміни і т.д.);

3) функції елементів системи як цілого (необхідність певних дій для збереження соціального порядку і т.д.);

4) межі (критерії включення, принципи рекрутування, умови прийняття індивідів в групу або контролю включення в організацію і т.д.);

5) підсистеми (число і різноманітність спеціалізованих проластей, секцій, підрозділів і т.д.);

6) оточення (природні умови, сусідство інших товариств, геополітичне становище).

Лише за допомогою комплексного взаємодії система про РЕТА якісь загальні характеристики: рівновагу або нестійкий с-, консенсус або незгоду, гармонія чи розбрати, кооперація або конфлікт, мир або війна, процвітання або кризи.

Як розчленована на вихідні, первинні компоненти і одиниці виміру, модель системи зазнає ряд змін. Вони можуть спостерігатися:

- в складі (міграція з однієї групи в іншу, депопуляція, викликана голодом, припинення діяльності соціального руху, розпад групи і т.д.);

- в структурі (виникнення нерівності, кристалізація влади, освіта дружніх зв'язків, встановлення кооперативних яких конкурентних відносин і т.д.);

- у функціях (спеціалізація і диференціація робіт, зниження економічної ролі сім'ї, прийняття університетами або школами на себе керівну роль і т.д.);

- в межах (злиття груп або конкуренція між ними, ослаблення адміністративних критеріїв і демократизація умов членства, приєднання однієї групи до іншої і т.д.);

- у відносинах підсистем (перемога політики над економікою, управління сім'єю і всієї приватним життям тоталітарним урядом і т.д.);

- в оточенні (погіршення екологічної обстановки, землетрясення, епідемії Чорної Смерті або вірусу СНІД, зрощування біполярної міжнародної системи).

Зміни *всередині* системи поступово накопичуючи ються і в кінці кінців переростають в зміни *самої* системи. Як правило, соціальні системи мають специфічні ограніченні, «пороги», переходячи які (тобто перевершуючи по Екстенсивності, інтенсивності та своєчасності), фрагментарні, часткові зрушення трансформують ідентичність цілісної системи і ведуть не тільки до «кількісним», але і «якісно ним» перетворенням (163). Можливо, виділення *структурних* змін обумовлено тим, що вони частіше, ніж інші типи змін, призводять до трансформації *самої* системи, а не тільки *всередині* неї - окремих її компонентів. Соціальна структура являє собою щось на зразок остова, на якому «кріпиться» суспільство і на якому воно здатне оперувати, і коли вона змінюється, тоді все інше також неминуче повинно змінитися.

Як зазначалося раніше, (поняття системи може бути застосовано до різних рівнями соціальної складності: макро-, мезо- і мікро-

теорії структурних змін повинні показувати, як макроперемінні впливають на мотиви і вибір індивідів і як цей вибір, в свою чергу, впливає на макроремінні

Комплекси змін: ускладнення динамічних концепцій

Концепція соціальних змін охоплює дрібні «атоми» соціальної динаміки - поодинокі зрушення в стані системи або в будь-якому з її компонентів. Але такі зрушення рідко бувають ізольованими, зазвичай вони пов'язані з іншими, і з соціологів виробила більш складні, комплексні концепції, з допомогою яких можна аналізувати типові форми по добних зв'язків.

Найважливішою з них є ідея «соціального процесу», що описує наслідки взаємовпливаючих змін. Класический визначення соціального процесу дав Питирим Сорокін (1889-1968): «Під процесом розуміється будь-який вид руху, модифікації, трансформації, чергування або «еволюції», до чого кажучи, будь-яка зміна даного досліджуваного об'єкта в течію певного часу, будь то зміна його місця в просторі, або модифікація його кількісних або якісних характеристик» (367; I, 153). Ця концепція більш точно допомагає визначити зміни, які стосуються самої системи (проіснують в її рамках і трансформують її як ціле). Вони або випадково пов'язані один з одним (в тому сенсі, що за крайній міри хоча б одне частково є каузальною умовою іншого, а не просто супроводжуваним його або попереднім йому фактором), або йдуть одне за одним протягом окремого часу. Процеси, що йдуть від макро- до мікро рівню, включають в себе індустріалізацію, урбанізацію, глобалізацію, секуляризацію, демократизацію, ескалацію війни, мобілізацію соціальних рухів, ліквідацію фірм, зникнення добровільних асоціацій, кристалізацію дружніх компаній, криза в родині. І тут знову постає принципово важливе теоретичне питання про зв'язок мікро- і макропроцесів.

Серед соціальних процесів соціологи виділили дві спеціфическі форми їх, які багато десятиліть були в центрі їх уваги. По-перше, це «соціальний розвиток» - форма, яка розкриває потенціал, який спочатку закладений в системі. Мова в даному випадку йде про напружений процесі, т. Е. Такому, в якому жодна з станів системи не повторюється ні на якій попередній стадії, а на більш пізній виходить на більш високий рівень в будь-якій сфері (наприклад, спостерігалось зростання диференціації структури або економічних показателів, просунутість технологій або збільшення населення). Крім того, система послідовно наближається до якогось загального стану (наприклад, суспільство наближається до зіставлення соціальної рівності, процвітання або демократического представництва), причому це стимулюється іманентними (ендогенними, автодінамічними) властивостями самої системи (внутрішні протиріччя вирішуються завдяки появі якісних нових форм соціального життя; притаманне людам творче начало направляє на масштабні організаційні інновації і т.д.). Теорія розвитку, припускаючи неизбежність, необхідність і незворотність описуваних процесів, легко переходить в фаталістичний і механістичний погляд назміни, згідно з яким останні не залежать від чловеческих дій, здійснюються крім людей і ведуть до зумовленого *фіналу*. Далі ми розглянемо теорії, в яких ідея розвитку стала центральною і які можуть бути об'єднані під названням «девелопменталізма», або теорії розвитку. Сюди входять всі різновиди еволюціонізму (від Конта до Парсонса) і історичного матеріалізму (від Маркса до Альтшуллера).

Інша форма соціального процесу, якій соціологи уделити особливу увагу, - це «соціальний цикл». Він не має певної спрямованості, хоча і не є випадковим. Будь-яке стан, в якому перебуває система на тій чи іншій стадії, може виникнути в майбутньому, причому даний стан, в свою чергу, вже колись траплялося в минулому. Це повторення закладено в самій системі і розкриває свою природу імені але в такому специфічному ритмі коливань. У короткому часі меншому інтервалі зміни відбуваються, але на тривалому відрізку часу - немає, оскільки система повертається до першого початкового стану. У нас ще буде можливість представити циклічні теорії змін (від Шпенглера до Сорокіна), які пояснюють людську історію в термінах соціальних циклів.

До числа, можливо, найбільш спірних, але водночас і найбільш впливових у всій історії людської думки (а не тільки в історії соціології) відноситься ідея «соціального прогресу». Привносячи аксіологіческе, ціннісний вимір в об'єктивну і нейтральну категорію соціального розвитку, вона веде її від строго наукового, нейтрального розрахунку в область норм і приписів. Під «прогресом» ми розуміємо спрямований процес, який неухильно підводить систему все ближче або до більш кращого, кращого стану (або, іншими словами, до реалізації певних цінностей етичного порядку, таких, наприклад, як щастя, свобода, процвітання, справедливість, гідність, знання і т.д.), або до ідеального стану суспільства, описаного в численних соціальних утопіях. Найчастіше ідея прогресу встановлює, як таке суспільство має виглядати відповідно до поглядів того чи іншого автора, його світоглядом. Очевидно, що така теорія знаходиться поза сферою науки, яка обмежує свої інтереси тим, що є, а не тим, що має бути. Проте в ряді випадків ідея прогресу набуває категоріальний, описовий статус: вона стверджує думку про те, що деякі цінності вже реалізовані в людській історії і в цілому суспільство неминуче змінюється на краще (хоч би як розумів це краще той чи інший автор). Такі, сповнені історичного оптимізму заяви піддаються перевірці

часом, яку вони, на жаль, рідко витримують. (Ми ще повернемося до цієї теми в гл. 2 і поговоримо про тріумф цієї ідеї, її недавньому поваленні і можливості її порятунку.)

Лекція 3. Прогрес.

В середні віки в поняття прогресу були внесені деякі нові елементи. Бернард з Шартра і Роджер Бекон (1214- 1292) застосували цю концепцію до сфери ідей. Вони проголосили, що з плином часу людське знання накопичується, поступово збагачуючись і вдосконалюючись. У середні століття з'явилися перші розробки «соціальних утопій» - ідеалізованих, узагальнених образів земного раю, досконалого суспільства, якого ми досягнемо в майбутньому.

Цікавий поворот ідея прогресу пережила в епоху великих географічних відкриттів, коли з'ясувалося, що людські суспільства, культури, політичні та економічні системи не становлять єдиного цілого. Стало очевидним існування величезного розмаїття соціальних порядків в різних частинах світу. Однак заради збереження ідеї єдності людства і його необхідного просування вперед роздробленість пояснювалася з особливих позицій: зокрема, стверджувалося, що варіативність зумовлена різними стадіями розвитку, яких досягли різні суспільства. Більш примітивні з них відстали на ранніх стадіях, демонструючи більш розвиненим їх минуле, а більш цивілізовані, досягнувши більш високих стадій, як би пропонують примітивним поглянути на їх майбутнє.

Не випадково саме тоді почалася довга історія етноцентричних забобонів, типових для більшості теорій соціальних змін, западноцентризма або більш специфічних європоцентризма і американоцентризму.

Епоха Просвітництва внесла кілька нових штрихів в подальшу розробку і збагачення поняття прогресу. Жак Бусі (1627-1704) ввів ідею загальної історії та загального зразка, що лежить в основі самостійних історій різних континентів, регіонів і країн. Він створив першу розгалужену періодизацію загальної історії, виділивши дванадцять великих епох, кожна з яких свідчить про постійне поліпшення суспільства, і зокрема про постійне прогрес релігії. Кондорсе (1743-1794) розробив альтернативну періодизацію з десяти стадій з більш виразними механізмами прогресу, зміст яких полягав у постійному вдосконаленні знання і науки.

Нарешті, Іммануїл Кант (1724-1804) запропонував наступний критерій прогресу: сенс і напрямок історії визначаються зростанням індивідуальної свободи в сукупності з розвитком моралі, яка обмежує свободу особистості, якщо вона загрожує свободі інших людей.

Нарешті, ми підійшли до XIX ст. .. який одні називають «ерою прогресу», інші - «тріумфом ідеї прогресу» (313; 170). Ідея прогресу стає загальним місцем у філософії, впроваджується в літературу, мистецтво і науку. Дух романтичного оптимізму супроводжується вірою в розум і міць людини. Звісно ж, що наука і технологія здатні гарантувати постійне поліпшення. Ця інтелектуальна атмосфера знайшла своє відображення в появі нової дисципліни - соціології, батьки-засновники якої розробляли свої версії прогресу.

Сен-Сімон (1760-1825) і Огюст Конт зосередилися на прогресі розуму. За гіпотезою Герберта Спенсера, прогрес в природі, так само як і в суспільстві, підпорядковується загальному принципу еволюції.

Карлу Марксу належить створення утопічної картини комуністичного майбутнього, яке, на його думку, можна досягти виключно завдяки визвольній боротьбі експлуатованих класів з використанням можливостей, що надаються зростанням продуктивних сил (технологій). Рух до безкласового, комуністичного суспільства має пройти через ряд соціальних революцій. Макс Вебер (1864-1920) звернув увагу на всепроникающу тенденцію до раціоналізації суспільного життя та соціальної організації (обчислення, прийняття до уваги використовуваних засобів, пріоритет ефективності, відтискування в тінь емоцій і традицій, безособистісному бюрократичного управління). Він вважав цю тенденцію основним напрямком, в якому рухається суспільство. Еміль Дюргейм (1858-1917) вказав на зростаюче розділення праці і супроводжуючу цей процес інтеграцію суспільства через «органічну

солідарність», яка ґрунтується на взаємовигідній, взаємодоповнюючій внесок всіх членів суспільства.

КУСОК за Марксом.

І лише в роботах Фердинанда Тенісу (1855-1936) були вперше висловлені сумніви в прогресивності природи змін, прозвучала думка про побічні негативні ефекти розвитку (130; II; 72).

Він звернув увагу на переваги раннього традиційного співтовариства (Gemeinschaft) в порівнянні зі змінами його сучасним індустріальним і урбаністичним суспільством (Gesellschaft). Це викликало широко поширився розчарування в ідеї прогресу і спонукало до пошуків «втраченої спільності», які розтягнулися на ціле століття *.

Дотримуючись Роберту Нісбета, прогрес можна визначити як ідею, згідно з якою людство повільно, поступово і довго виповзало з початкових умов страху, відсутності культури, невігластва, піднімаючись до все більш високих рівнів цивілізації. Такий рух буде продовжуватися в сьогоденні і майбутньому, незважаючи на випадкові відхилення. Для того щоб концепція прогресу зберігала аналітичну точність, необхідно розділити її на кілька головних компонентів: 1) поняття незворотного часу, поточного лінійно і забезпечує безперервність минулого, сьогодення і майбутнього.

Прогрес, за визначенням, є позитивно оцінюваною різницею між минулим і сьогоденням (досягнутий прогрес) або між сьогоденням і майбутнім (передбачуваний прогрес); 2) поняття спрямованого руху, в якому жодна стадія не повторюється, а кожна більш пізня ближче до передбачуваного кінцевого стану, ніж будь-яка більш рання; 3) ідея кумулятивного процесу, який протікає або по зростаючій, крок за кроком, або революційним шляхом, через періодичні якісні «скачки»; 4) відмінність між типовими, «необхідними» стадіями (фазами, епохами), які проходить процес; 5) особливо виділяються «ендогенні» (внутрішні, іманентні) причини процесу, який проявляється в якості саморушного (автодінамічного), тобто розкриває внутрішні можливості суспільства, в якому відбуваються зміни; 6) визнання неминучого, необхідного, природного характеру процесу, який не може бути зупинений або відкинутий; 7) поняття поліпшення, просування вперед (164), удосконалення, які відображають той факт, що кожна наступна стадія краще попередньої.

При цьому очікується, що кульмінацією на кінцевій стадії з'явиться повна реалізація таких цінностей, як щастя, достаток, свобода, справедливість, рівність і т.д.

Останнє твердження дозволяє говорити про те, що прогрес завжди співвідноситься з цінностями, тобто це не чисто описова, детальна, об'єктивувати концепція, а, скоріше, ціннісна категорія. Один і той же процес може кваліфікуватися по-різному в залежності від передбачуваних ціннісних уподобань, які абсолютно різні в різних індивідів, груп, класів, націй. Отже, ми постійно повинні шукати відповіді на запитання: прогрес для кого і в якому відношенні? Якщо абсолютного прогресу не існує, то завжди необхідна шкала цінностей, прийнятих в якості вимірювача, або критерію, прогресу.

Але чи означає це, що вибір таких цінностей повністю суб'єктивний? Не можна потрапляти в пастку абсолютного релятивізму. Ступінь відносності цінностей може бути різною.

Однак існують області, в яких вибір критерію прогресу в значній мірі залежить від контексту. У XIX ст. і в більшій частині XX в. індустріалізація, урбанізація, модернізація вважалися синонімами прогресу, і тільки недавно виявилось, що вони можуть мати занадто далекосяжні наслідки (перенаселені міста, забиті аеропорти, пробки на автострадах, перевиробництво товарів і т.д.)

Крім того, стало очевидним, що прогрес в одній області часто можливий тільки за рахунок регресу в іншій.

Разом з тим серед вчених чимало тих, хто, віддаючи собі звіт в несочетаємості, амбівалентності і неспівмірності різних вимірів прогресу, пропонує інші, більш специфічні критерії. Вони вибирають такі сторони, аспекти соціального життя, які, на їх погляд, однаково важливі для всіх, і визначають прогрес у відповідності з ними. Для одних домінуючою галуззю є релігія, і тому духовний і моральний прогрес, що веде до спасіння, розглядається як найважливіший. Для інших важливіше всього секуляризація знання, і, отже, вирішальним виявляється прогрес знань, що веде до «позитивної» науки. Треті фокусують

свою увагу на сфері повсякденного життя і відзначають важливість соціальних зв'язків, сплетень, солідарності, «лігатур» в сенсі позначення готівки спільнот як найважливішого аспекту прогресу. Четверті вважають центральною сферу політики і висувають критерій свободи; причому, і негативної, тобто свободи від обмежень, бар'єрів, щоб мати можливість для індивідуального самовираження і самореалізації; і позитивної, т. е. свободи для впливу на власне суспільство і його формування. Ще однією версією цього критерію стала емансипація - розширення поля діяльності для тих, хто є повноцінним членом, правомочним суб'єктом - громадянином общества. Іншими словами, прогрес в даному випадку вимірюється постійним зростанням залученості людей у суспільне життя і зникненням нерівності, що й знайшло відображення в гаслі «Egalite» під час Великої французької революції (1789) і в наступних дебатах про егалітаризм.

Деякі мислителі надають великого значення технічному розвитку, вважаючи панування над природою кінцевою мірою прогресу. ЛЕМ Техніка для них уособлює унікальну міць людського роду в його протистоянні навколишнього світу. Інші вбачають передумови прогресу в гуманно організованому виробництві і рівномірному розподілі, а його основні критерії - в справедливості і рівності. Нарешті, дехто віддає перевагу реалізації можливостей доступу до них: у виборі роду занять, освіти, відпочинку і дозвілля і т.д.

У більш вузькому сенсі - це можливість вибору для споживача, зростаюче достаток і різноманітність товарів і послуг, доступних на ринку. Критерій можливостей часто поєднується з поняттям рівності, при цьому акцент робиться на рівність можливостей для найширших верств суспільства. В якості вимірювача прогресу приймається не наявність можливостей і їх вибору, а лише рівні і загальні можливості як такі.

механізм прогресу

Говорячи про рушійні сили прогресу, можна виділити три послідовних стадії розробки цієї проблеми в історії соціальної думки.

На самій ранній стадії рушійна сила прогресу виводилася в надприродну область.

Пізніше рушійні сили стали шукати в природній області.

Нарешті, на самій пізній стадії історії соціальної думки вирішальна роль відводиться людині (окремого індивіда чи колективу) як виробнику, суб'єкту, «конструктору» прогресу. прогрес трактується або як автоматичний, саморазвертлюючийся процес, або як поняття людської діяльності, активності.

Форма, або вид, який приймає прогрес, також сприймається по-різному. Одні автори розглядають його як поступовий, висхідний процес, який крок за кроком, поступово просуває суспільство на краще

Але є й інша точка зору, згідно з якою прогрес являє собою переривчастий, дискретний процес; в ході цього процесу після кількісного накопичення змін наступають періоди несподіваного прискорення змін, що призводять до якісного зрушення (стрибка) - на більш високий рівень. Це революційний (або діалектичний) образ прогресу.

прогрес - рефлексивне поняття: воно співвідноситься з об'єктивною соціальною реальністю, тому інтерес до нього посилюється в періоди очевидного прогресу і слабшає, коли реальний прогрес стає сумнівним. Напевно, глибина розчарування обумовлена тим, що цьому передувало час надій, повсюдного оптимізму, час сподівань і обіцянок «ери прогресу», «тріумфу сучасності» в минулому і на початку нинішнього століття.

сучасна соціальна думка одержима ідеєю кризи ми стаємо свідками забавної «нормалізації кризи».

криза є явище тимчасове і веде до поліпшення або до катастрофи. Однак люди схильні розглядати соціальну кризу як хронічний, загальний і не передбачають його майбутнього ослаблення.

Що прийшла на зміну ідеї прогресу ідея хронічної кризи визначила інтелектуальний клімат і загальний настрій, в якому, за словами Хольтона, соціальний досвід все менше стає частиною героїчного епосу і все більше - частиною мильної опери ...

Альтернативна концепція прогресу

Оскільки спочатку ідея прогресу була пов'язана з образом спрямованого процесу, остільки необхідно відповісти на ряд питань про її більш специфічних характеристиках. Перш за все,

за яку фазу процесу концепція прогресу «чіпляє якір», або, висловлюючись менш метафорично, яка фаза процесу становить предмет її безпосередніх інтересів? На це питання можливі три відповіді. Перший, найбільш поширений в класичній соціологічній теорії, відносить прогрес до «виходу», кінцевим результатом, продукту процесу, який визначається або як всеохоплююча калька, комплексний образ майбутнього суспільства (типовий приклад - соціальні утопії), або як набір деяких специфічних рис суспільства або його складових (наприклад, благополуччя, здоров'я, продуктивність праці, рівність, щастя). У такому випадку можна говорити про прогрес як ідеалі. Друга відповідь включає прогрес у загальну логіку розвитку процесу, відповідно до якої кожна стадія кращою за попередню і разом з тим сама підлягає вдосконаленню, але без видимих кордонів (це характерно для еволюційного поняття поступової диференціації або адаптивного зростання). В даному випадку можна говорити про прогрес як поліпшення. Нарешті, третя відповідь співвідносить прогрес з його внутрішнім механізмом, із закладеною в людині здатність до прогресу. Йдеться саме про потенційні можливості, які і є суттю прогресу.

Лекція 4.

Четверта лекція. Маркс- **Теніс-Дюркгейм**. См. третью і п'яту лекції.

Маркс. Матеріалізм і формації.

Формації і стадії. Стадії - більш процесуально. Формація - стадія суспільної еволюції, що характеризується певною ступенем розвитку продуктивних сил суспільства і відповідним цьому ступені історичним типом економічних виробничих відносин, які залежать від неї і визначаються нею. Взаємообумовлених, тобто взаємовплив.

Карл Маркс виділив «прогресивні епохи економічної суспільної формації», які визначалися за суспільним способом виробництва, в числі яких були названі азійський, античний (рабовласницький), феодальний і капіталістичний. П'ять формацій - це марксизм (Енгельс), що не Маркс.

Ілюшечкин: В ході досліджень Ілюшечкин прийшов до висновку, що якщо оперувати логічними категоріями ТОЕФ так, як вони були сформульовані Марксом, то немає ніяких підстав для розмежування рабовласницької і феодальної формацій, краще говорити про єдину станово-класову формацію, в основі якої лежав рентний спосіб виробництва. Відразу після виходу в друк роботи по ТОЕФ були зустрінуті гострою критикою на науковому середовищі, однак з часом навіть колишні опоненти визнали їх спроможність. (СМ. Отд.файл. Ілюшечкин)

Якщо говорити про зрілих творах власне Маркса, то скоріше він дотримувався поділу на «первинну» (первісну) і «вторинну» (антагоністично-класову) формації, які повинні змінитися третьою формацією - комунізмом. «Вторинна» формація ділилася їм на стадію «особистої» залежності (азійський, античний і феодальний способи виробництва) і стадію «речової» залежності - капіталізм (Бородай, Келле, Плімак 1972, 1975).

Див. Також Крадін (окремий файл)

Сильними сторонами формаційної концепції є:

1. Найдетальніша розробка теорії економічного фундаменту (базису) суспільства.
2. Відкриття законів економічного розвитку, показ внутрішніх зв'язків суспільного організму (формації);
3. Створення чіткої моделі всього історичного розвитку. З її появою історія людства постала суспільству як об'єктивний, закономірний, поступальний процес, в якому видно основні етапи і рушійні сили.

До недоліків формаційної концепції можна віднести:

1. Відомий детермінізм, при якому обмежується свобода вибору людини, державного діяча. Свобода волі розглядається тільки в ракурсі відповідності основним тенденціям соціально-економічного розвитку або невідповідності їм.
2. Прогрес в марксистському вченні розглядається лінійно, він не має зворотного ходу.

Теорія формацій в найзагальнішому вигляді була сформульована К. Марксом як узагальнення історичного шляху розвитку Європи. К. Маркс, усвідомлюючи різноманіття світу, бачив, що деякі держави не підходять під формаційну модель. Ці країни Маркс відносив до так званого "азіатського способу виробництва". Однак, і в Європі розвиток деяких країн не завжди вкладався в схему п'яти формацій.

"Ядром" суспільної формації у **Маркса** виступає спосіб виробництва матеріального життя, що включає в себе дві основні сторони: продуктивні сили та виробничі відносини. Перші являють собою відношення людей до преобразуваної ними природі, в тому числі людини Цього знаннями, трудовими навичками і вміннями, виробничим досвідом (особистий елемент) і засоби праці (речовий елемент). Виробничі відносини виступають як друга сторона суспільного способу виробництва, що має складовою частиною відносини між людьми в процесі їх виробничої діяльності. Саме вони в своїй сукупності і складають сутність тієї чи іншої суспільної формації, яка виступає як історично певна ступінь розвитку суспільства.

Маркс частіше пише всього про п'ять, що змінюють один одного суспільних формацій (первіснообщинної, рабовласницької, феодальної, капіталістичної, комуністичної). У ряді робіт їм висловлюється міркування про особливий тип суспільства, названому азіатським способом виробництва і включає в себе типологічні характеристики декількох формацій, вигадливо і одночасно поєднуються в житті ряду азіатських країн. Головна серед цих характеристик - залежність всіх трудящих (рабів, кріпаків, найманих робітників) в першу чергу від держави, а не класів, які володіють засобами виробництва.

Все формації у **Маркса** діляться на дві групи - базуються на приватній або суспільній формі власності. Суспільство починає свій розвиток з системи, **заснованої** на суспільній власності (первіснообщинній формація), і повертається на найвищому етапі свого розвитку (комуністична формація) до цієї ж формі власності. Важливо відзначити, що формат юна структура суспільного розвитку має для **Маркса** особливе значення. Вона дозволяє йому вибудувувати весь процес сходження суспільства від його передісторії до справжньої **історії**. При цьому передісторія як раз охоплює формаційних структуру розвитку людства (включаючи капіталізм), а справжня **історія** починається з перемоги і остаточного встановлення комуністичних суспільних відносин. З усіх суспільних формацій найбільш глибокому і детальному аналізу у творчості вченого був підданий капіталізм. Він дав глибоке соціологічне обґрунтування економічних законів і механізмів його функціонування та еволюції (експлуатації, додаткової вартості та ін.), Доводив, що існування і розвиток капіталістичного, як і будь-якого іншого, суспільства "виткане" з протиріч.

Тут слід зазначити, що в **соціологічній концепції Маркса** поняття суспільства виступає як ансамбль, взаємозв'язок (іноді перекладають як сукупність) суспільних відносин, головними серед яких виступають виробничі відносини Далі покажемо загальний результат, до якого, за його словами, він прийшов і який потім став керівною ниткою у всіх його подальших дослідженнях в "Передмові" до "до критики політичної економії" Маркс пише: "у суспільному виробництві свого життя люди вступають в певні, необхідні, від їхньої волі незалежні відносини - виробничі відносини, які відповідають певному шаблї розвитку матеріальних продуктивних сил. Сукупність цих виробничих відносин становить економічну структуру суспільства, реальний базис, на якому вивисується юридична і політична надбудова і якому відповідають певні форми суспільної свідомості. Спосіб виробництва матеріальної життя обумовлює соціальний, політичний і духовний процеси життя взагалі "[Т. 13. С. 7]. Між продуктивними силами і виробничими відносинами, по

Марксу, мають місце постійні протиріччя, пов'язані з більш рухливим і швидким розвитком перших, яке час від часу стримується не відповідає їм характером розвитку друге. Ці протиріччя викликають загострення класової боротьби, оскільки за виробничими відносинами завжди ховаються інтереси тих чи інших класів і соціальних сил. Граничне загострення класової боротьби призводить до здійснення соціальної революції в інтересах прогресивного розвитку продуктивних сил і відповідних їм виробничих відносин, а, отже, і певних класів суспільства. Таким чином, зміна формацій відбувається, по Марксу, внаслідок розв'язання суперечностей між продуктивними силами і виробничими відносинами на основі посилення класової боротьби і здійснення соціальної революції.

Лекція 5. Глобалізація.

Важливе. 1. Глобалізація передбачає існування «єдиного людського суспільства». Однак соціологія спочатку існує саме виходячи з цієї тези! Оскаржується лише його масштаб. 2. Єдність (уніфікація або зв'язаність) стосуються різних сфер по-різному, проте в терміні це втрачається. 3. Що повинно стати результатом глобалізації та кінцевий вона процес, чи є мета? 4. Одне з підтверджень глобалізації - неймовірний опір: антиглобалісти і альтерглобалісти (Н.Хомського, некапіталістичних і неексплуатаційна глобалізація). 5. Найважливіша властивість глобалізації - руйнування зв'язків, індивідуалізація, деколективізація (бо вона неоліберальна). Пояснення: нові, глобальні, зв'язку не вбудовуються, а записуються поверх, перуть попередні. Звідси деконструкція всіх груп, колективних зв'язків як «штучних», і напашарування зв'язків нетрадиційних, що володіють малою стійкістю і не заважають «свободу від». 6. Соціологія глобального суспільства (як результату або середовища?)

*На Семінар: Гідденс. «Соціологія». Частина 5. Соціальні зміни в сучасному світі. [http : // www . gumer . info / bibliotek _ Buks / Sociolog / gidd / 16 . php](http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/gidd/16.php)
А також напрямки критики глобалізаційних теорій.*

Теза **глобалізму**, який висунутий як головної тези для опису фундаментальних процесів сучасності, існує в двох варіантах: в теоріях сучасності як пізнього модерну, що розвиваються <нормально> (в сенсі Т. Куна) соціологією, з одного боку, і в теоріях постмодерну - з інший. Для теорій пізнього модерну **глобалізм** - це **повсюдна реалізація соціальних принципів, закладених в суспільствах модерну, в культурі епохи Просвітництва**; це процес **уніфікації територій і взаємодій**. Завдяки цьому сучасність постає як **зрілий модерн**, не позбавлений, однак, фрагментуються його тенденцій. Для постмодерністських теорій сучасність - це кінець модерну, кінець епістемології і соціального порядку модерну, це **оформлення мережевих комунікативних систем, на основі яких оформляються глобальні системи взаємодії**. І саме вони стають предметом соціологічного аналізу.

Теорії глобалізації розглядають **сучасність як етап загальної епохи модерну**. Сучасний етап процесу глобалізації найтіснішим чином пов'язаний з мікроелектронної революцією, впровадженням комп'ютерних систем виробництва, нових систем транспорту та зв'язку, а також з обумовленим цими факторами **зміною ставлення до простору і об'єктивного протіканню соціального часу (Бестер)**. **Глобалізація означає стиснення як простору, так і часу.**

Глобалізація означає **посилення пов'язаності, ущільнення територій, ослаблення кордонів, історично склалися між різними територіями на всіх соціальних рівнях і в різних сферах** - економіці, політиці, культурі, науці, освіті. Процес глобалізації здійснюється через створення **глобальної мережі культурних кодів і повідомлень**. Мода, кінематограф, політичні події, природні катастрофи, терористичні акти, курси валют, проривні наукові технології - все ці події, знаки і повідомлення існують одночасно, відразу для всіх, будучи **всімадигово зрозумілі**.

Глобалізація здійснюється як **процес універсалізації, гомогенізації і уніфікації соціальних, політичних і економічних інститутів і процесів**. Створюються **формально схожі** системи державного управління, політичних партій; системи права; фінансового контролю та управління; соціального і пенсійного забезпечення; аналогічні системи охорони здоров'я, освіти, підтримки науки і культури, спорту і т. д. Виникають **загальні форми соціального протесту, соціальних почуттів і уявлень**. **Типізуються** соціальні позиції, робочі місця і функції, системи соціальної стратифікації і споживання, оформляються транснаціональні еліти.

Глобалізація пов'язана з оформленням наднаціонально-державних, в повному розумінні слова глобальних, соціальних інститутів, що володіють авторитетом і навіть певною владою, таких як, наприклад, ООН, СОТ, МОП, ВООЗ, спортивні організації та спілки, різного роду регіональні економічні, політичні, культурні союзи і організації. **Оформлення наднаціональних організацій кидає виклик національним державам, ставить питання про повноту їх повноважень і прерогативи**. Але не тільки наднаціональні організації чинять тиск і звужують сферу повноважень національної держави. **Не менш значущою виявляється друга сторона загального процесу глобалізації**. Йдеться про **процесі регіоналізації та мультикультуралізації**, який <розмиває> сформовану систему національних держав <знизу>.

Спираючись на **прокламіруемой модерном цінності толерантності і створені ним технічні можливості**, різні культурні, релігійні, етнічні **групи і меншості** вимагають **перегляду** сформованого глобального національно-державного порядку і заявляють про свою безпосередню участь в глобальних процесах, інститутах та організаціях. Фактично ці вимоги спрямовані на <розконсервацію> національно-державних утворень, на <перекроювання> політичного простору.

Процес мультикультуралізації виявляється небезпечним для національної держави і ще в двох моментах. Спираючись на права людини, перш за все, на право свободи пересування, різні національні групи вимагають **встановлення прозорих кордонів і права бути присутнім і жити в рамках будь-яких національно-державних утворень**. Крім того, **мультикультуралізм** та як принцип, і як практика загрожує своїми наслідками для універсального і гомогенного соціально-культурного простору національної держави.

Іммігрантські релігійні та етнічні меншини, зберігаючи групову організацію, зберігають і відповідну релігійну та етнічну ідентичність, що не дозволяє їм до кінця проходити процеси асиміляції. Більш того, як свідчить соціологічна теорія, іммігрантські меншини здійснюють **активний спротив асиміляції** і <розчинення> у великому суспільстві. Іммігрантські групи, взаємодіючи з великим суспільством, **приймають його <повідомлення>**, але виявляються не схильними до його адекватному, відповідному встановленим нормам і правилам, прочитання. Вони **інтерпретують це <послання> по-своєму**. **Культурно-нормативній системі великого суспільства вони протиставляють свою нормативно-культурну систему** і свої способи прочитання культурних норм і кодів і змушують кожне нормативно-культурне послання великого суспільства циркулювати в їх власній системі норм і кодів. В результаті **універсальне культурно-нормативне простір** національно-державної території розривається, в ньому утворюються інокультурні лакуни, розривається єдина система смислових комунікацій. Все це безпосередньо <вривається> в політичний процес, породжуючи нові протиріччя і конфлікти, ставлячи під сумнів єдність національно-державного утворення.

Якщо ж, намагаючись підвести деякий **підсумок**, перерахувати **основні якості сучасних суспільств**, спираючись на розглянуті теорії і процеси, то перелік буде виглядати наступним чином.

- 1) Сучасне суспільство - це суспільство, економічна, господарська підсистема якого описується сучасними теоріями інформаційного суспільства.
- 2) Його соціальна підсистема найбільш адекватно відображена теоріями масового суспільства.
- 3) Відповідна культурна підсистема може описуватися класичними теоріями масового суспільства і сучасними

теоріями постмодерну. 4) Що стосується політичної підсистеми, сфери держави, - то мова тут йде про національну державу, що є з точки зору своїх внутрішніх функцій соціальним державою. 5) Процес глобалізації, який є головним фундаментальним процесом, що характеризує сучасність, означає повсюдне поширення цих характеристик на всі сучасні суспільства, що, однак, не означає, що розгортання глобалізації носить безконфліктний характер.

Власне дискурс глобалізації в соціології виникає в середині 1980-х рр., Коли це поняття став розробляти і популяризувати Роланд Робертсон. Хоча термін є ще у Маркса - він застосовує його до встановлення міжнародної системи торгівлі. З кінця 1980-х рр. більшість пошуків в області теорії змін зосереджено на новому генеральному напрямку - розробці теорій глобалізації. У 1990 г. виходить програмний збірник статей «Глобальна культура» (це показово !!! знову ж згадати Бестера), в якому опубліковані роботи провідних теоретиків І. Уоллерстайна, М. Арчер, Р. Робертсона, М. Фезерстоуна, Арджуна Аппадураї, Б. Тернера та ін. З цього часу одна за одною з'являються фундаментальні монографії про глобалізацію, написані Л. Склера, Р. Робертсоном, О. Іанні, Уотерсом, А. Аппадураї, У. Беком і т. Д.

Р. Робертсон і М. Уотерс вважають, що глобалізація - тривалий історичний процес, і початок глобалізації або формування її передумов відносять до рубежу XV і XVI ст. В силу своєї інтенсивності і розгортання як на макросоціальної, так і на мікросоціальному рівнях, глобалізація явно контрастує з попередніми процесами. Тому створені теоретиками глобалізації моделі непридатні для аналізу тенденцій віддаленого минулого. Визначення цих тенденцій як глобалізаційних антиісторично, оскільки приписує їм те, чого в них явно не було - інтенсивність і всеосяжність, а заодно робить беззмістовним саме поняття глобалізації.

В основі всіх теорій глобалізації лежить дихотомічна типологія соціальної організації: локальна versus глобальне. (Проблемна сама по собі). В рамках цієї типології суспільними змінами можуть бути лише процеси, пов'язані зі зміною просторових характеристик соціальної організації / соціальних взаємодій. Тому поява дискурсу глобалізації часто трактується як «пространствізація» теорії змін. Звідси постійна апеляція до «зрушень» і т.д. Перші детально розроблені теоретичні моделі глобалізації були створені на рубежі 1980-х - 1990-х рр. і на концептуальній кордоні між конкуруючими формами дискурсу: дискурсом світової системи і власне дискурсом глобалізації.

І. Уоллерстайн проводить відмінність між традиційним типом інтеграції локальних громад - імперіями і сучасним, що виникли в XV - XVI ст. типом - капіталістичною світ-економікою. В рамках світ-економіки виділяються групи суспільств, що утворюють центр, периферію і напівпериферію системи. Групуються вони не по географічній близькості, а за характером зв'язків. У середині центру капіталістичної світ-економіки встановлюються відносини кооперації і конкуренції. Між центром і периферією - відносини експлуатації і залежності. Напівпериферія, як випливає з назви, знаходиться з центром і периферією в стосунках змішаного типу.

В теорії Уоллерстайна тенденції зсуву до транснаціональної економіки і транснаціональної політики трактуються на основі дихотомічного розрізнення сукупності автономних одиниць і системи зв'язків між одиницями. Суспільні зміни розглядаються переважно як процеси на супранациональних рівні (виникнення мережі інтернаціональних зв'язків), на рівні національному зміни не носять радикального характеру (сталість національно-державної визначеності соціальної організації одиниць в системі), на регіональному рівні (процеси всередині одиниць) процеси взагалі не розглядаються як системні зміни. Таким чином, логічна структура моделі світової системи зводиться спостерігаються зміни до схеми «міжнародний поділ праці + міждержавний баланс сил / інтересів». Дана логічна структура не вимагає на додаток до терміну «інтернаціональне» використовувати термін «глобальне». Оскільки між процесами поза національно-державних кордонів і всередині цих кордонів передбачається принципова різниця, парадигмою змін служить дихотомія

«національне / інтернаціональне», а не дихотомія «локальне / глобальне», ігнорує роль національних кордонів.

Лідер критиків дискурсу глобалізації Уоллерстайн вважає, що «цей дискурс є насправді гігантською лжеінтерпретацією сучасної реальності - обманом, нав'язаним нам владними групами і, навіть гірше, обманом, який ми нав'язали самі собі, найчастіше від відчаю». Уоллерстайн пропонує інтерпретувати емпірично фіксуються суспільні зміни як **перехід (transition) капіталістичної світ-системи в фазу кризи**, початок якої припадає на 1967 - 1973 років. Дана фаза представлена як неминуча частина життєвого циклу (зародження - розквіт - криза) світ-економіки, що виникла близько 1450 р (*цікаво, що в таких масштабах криза набуває «тривалість» для особистості*).

Менш послідовні прихильники парадигми світової системи, орієнтовані на панівний в сучасній соціології дискурс, **адаптували поняття глобалізації** і створили перші теоретичні моделі глобалізації. Прикладами тут можуть служити робота Е. Гідденс «Наслідки сучасності» (1990) і робота Л. Склера «Соціологія глобальної системи» (1991).

Глобалізація Гідденс визначається як **кінтенсифікація поширюються на весь світ (worldwide) соціальних відносин, які пов'язують віддалені місця (localities) таким чином, що локальні події формуються подіями, що відбуваються за багато миль від них, і навпаки**. *Тобто зміна меж особистітних тканини, стирання кордонів між подіями і многомеризація факторних властивостей подій*. Гідденс розглядає глобалізацію як пряме продовження модернізації, вважаючи, що **сучасності (Modernity) внутрішньо притаманна глобалізація**. Оскільки модернізація, згідно Гідденсу, полягає в автономізації соціальних відносин від локальних умов взаємодій, то поширення дії **де-контекстуалізуючих інститутів** на весь світ логічно вважати продовженням модернізації у формі глобалізації. Сучасна соціальна система формується в чотирьох інституційних вимірах, і, відповідно, **глобалізація також розглядається в чотирьох вимірах**. Ці вимірювання суть **світова капіталістична економіка, система національних держав, світовий військовий порядок, міжнародний поділ праці**. Можна помітити, що насправді **в моделі Гідденс не чотири, а тільки два інституційних вимірювання системи**: світова економіка і світова політика. У цьому пункті **теорія Гідденса близька теорії світ-системи Уоллерстайна**. Відмінність полягає в тому, що в моделі Гідденса трансформація системи відбувається не тільки на рівні системних зв'язків (глобальному), але і на рівні пов'язують елементів системи - «місцевих подій» (локальному). Тому для теорії Гідденса термін «глобалізація», що має, крім інших, сенс всеосяжності, тотальності, більш адекватний, ніж термін «інтернаціоналізація», пов'язаний за змістом швидше лише з міждержавними відносинами.

Леслі Склера так само, як і Гідденс, вважає за краще терміну «інтернаціоналізація» термін «глобалізація», оскільки вважає, що **найбільш актуальний процес - це формування системи транснаціональних практик, автономізуються від умов всередині національних держав і національно-державних інтересів в міжнародних відносинах**. Транснаціональні практики, згідно Склера, існують **на трьох аналітично розрізняються рівнях: економічному, політичному, ідеолого-культурному**. На кожному з рівнів транснаціональні **практики утворюють базовий інститут**, (!!!!) стимулюючи глобалізацію. На рівні економіки це - **ТНК**, на рівні політики - **транснаціональний клас капіталістів**, на рівні ідеології і культури - **конс'юмеризм**. При такій специфічній інтерпретації змісту поняття «інститут» можна визначити глобалізацію як серію процесів формування системи транснаціонального капіталізму, релятивізуються національно-державні кордони.

Таким чином, **глобальна система** Склера виникає як **структура, паралельна і аналогічна світ-системі Уоллерстайна**. Незважаючи на те, що Склера пише про три інституційних рівнях транснаціональних практик, фактично в його моделі, як і в моделі Уоллерстайна, розглядаються лише **два рівня - економіка і політика**. Місце заявленого третього рівня - культури займає конс'юмеризм, потрактований як ідеологізована економічна практика або комерціалізована ідеологічна практика.

Логічна структура теорій Гідденс і Склера в загальному єдина: глобалізація представлена як серія аналогічних, однопорядкових тенденцій в різних інституційних сферах, в сукупності постають як формування глобальної системи взаємозв'язків і взаємозалежностей між локальними соціальними процесами. Термін «глобальне» поєднує в собі поняття «інтернаціональне» і «транснаціональне», а термін «локальне» - поняття «національно-державне» і «субнаціональне».

Альтернативою моделям глобальної системи стали моделі глобалізації, розроблені на базі критики теорії світ-системи та теорій глобальної системи. Прийшовши ще в 1968 р до висновку про те, що сфера культури має вирішальне значення для «систематизації» світу, пізніше, в середині 1980-х рр. Роланд Робертсон висунув тезу про те, що глобальна взаємозалежність національних економік і держав є лише одним з аспектів глобалізації, тоді як другий аспект - глобальна свідомість індивідів так само важливий для перетворення світу в «єдине соціокультурне місце».

Єдність місця в даному випадку означає те, що умови і характер соціальних взаємодій в будь-якій точці світу одні й ті ж і що події в досить віддалених точках світу можуть бути умовами або навіть елементами одного процесу соціальної взаємодії. Світ «стискається», стає єдиним, позбавленим істотних бар'єрів і дроблення на специфічні зони соціальним простором. Включення свідомості і діяльності індивідів в предмет теорії глобалізації призвело Робертсона до переосмислення співвідношення глобальності і локальності. У глобалізації Робертсоном виявляються дві спрямованості: глобальна інституціоналізація життєвого світу і локалізація глобальності.

Глобальна інституціоналізація життєвого світу явно тлумачиться як організація повсякденних локальних взаємодій і соціалізації безпосереднім (мінуючим національно-державний рівень) впливом макроструктур світового порядку. Макроструктурування світового порядку (системи взаємозалежності суспільств, що існують в рамках національних держав) відбувається, на думку Робертсона, під дією трьох чинників: експансія капіталізму, західний імперіалізм, розвиток глобальної системи мас-медіа. Для життєвого світу індивідів і локальних спільнот сукупна дія трьох факторів обертається експансією «загальнолюдських цінностей», поширенням стандартних символів, естетичних і поведінкових зразків глобальними мережами ЗМІ (наприклад, CNN та MTV) і ТНК (наприклад, Coca-Cola і General Motors).

Друга спрямованість глобалізації в моделі Робертсона - локалізація глобальності покликаний відобразити тенденцію становлення глобального не "зверху", а «знизу», тобто через локальне - через перетворення взаємодії з представниками інших держав і культур в рутинну практику, через включення в повсякденне життя елементів інонаціональних, «екзотичних» локальних культур. У мультикультуральному локальних спільнотах категорії «міжнародні відносини», «зіткнення цивілізацій», «транснаціональна корпорація» виявляються практичними категоріями взаємодії. У цьому випадку термін «глобальне» означає не тільки «інтернаціональне», а й «субнаціональне», і навіть «локальне» в тій мірі, в якій останнім глобалізованому - перетворює повсякденне життя людей в переживання глобального (глокалізація). Дві спрямованості Робертсона - це макросоціологія і мікросоціологія. Модель глобалізації, представлена в теорії Робертсона, нами може бути зведена до формули «структурна гомогенність + соціальна гетерогенність». Це - та парадигма змін, яка задає єдність різнорідним емпірично фіксується тенденціям.

Модель Робертсона дозволяє концептуалізувати глобалізацію не тільки як структурні зміни, але і як зміни в умонастрої і міжіндивідуальних взаємодіях. Крім того, в поняття глобалізації Робертсона інтегрована можливість існування опозиції, що діє глобально, і, таким чином, одночасно використовує і заперечує глобалізацію. Ету модель глобалізації можна назвати моделлю глобальної соціальності. З іншого боку, в моделі глобальної соціальності відбулося «розмивання» базової дихотомії «локальне / глобальне». Введення категорій «культура», «життєвий світ», «свідомість» порушують вихідну референцію концепції глобалізації до просторової експансії і гомогенності цілого.

У роботі «Що таке глобалізація?» (1997) Бек вводить категорію транснаціонального соціального простору, яка за своїм теоретичному змістом є повним аналогом «єдиного місця» Робертсона. Глобалізація, згідно Беку, означає «не зв'язані межами повсякденні дії в різних вимірах економіки, інформації, екології, техніки, транскультурних конфліктів і громадянського суспільства ...»

Поняття транснаціонального соціального простору дозволяє Беку об'єднати під загальною назвою «глобалізація» процеси в сферах політики, економіки, культури, екології та ін., які, за його думки, володіють власною внутрішньою логікою і які не редуцируєми один до іншого. У політиці - десуверенізація держав, в економіці - денационалізація капіталізму (ТНК), в культурі - глокалізація, перехід локальних культур в транснаціональне простір (мегаполіси).

Бек пристосовує розроблену раніше теорію суспільства ризику до аналізу процесів глобалізації. В результаті була створена модель світового суспільства ризику (Weltrisikogesellschaft). Базова ідея теорії суспільства ризику "небезпеки створюють суспільство" переформульована: «глобальні небезпеки створюють глобальне суспільство». Бек виділяє три види глобальних небезпек: 1) екологічні катастрофи, зумовлені високим рівнем техніко-економічного розвитку (парниковий ефект, промислове забруднення, озонна «діра» і т. П.); 2) екологічні катастрофи, зумовлені низьким рівнем розвитку (дефіцит питної води, винищення лісів і т. Д.); 3) катастрофи, зумовлені існуванням зброї масового ураження. Проблематизація цих ризиків транснаціональними соціальними рухами і інституціоналізація ризиків у формі міжнародних конвенцій та організацій формують світову спільноту як єдине, хоча і багатовимірне, поліцентричний, контингентні, політизоване (але не організоване у формі держави) транснаціональне соціальний простір. Перетворення суспільства ризику в глобальне Бек вважає настанням якісно нового стану тієї епохи, яку він іменує «другий сучасністю» (zweite Moderne).

Геран Терборн в роботі «Глобалізація» (2000) виходить з того, що термін «глобалізація» вказує на «тенденції до всесвітнього (world-wide) розмаху, впливу або пов'язаності соціальних феноменів або до всесвітньої обізнаності про що-небудь серед соціальних акторів». Плюралістичність глобалізацій (Терборн воліє говорити про множинність і багатомірність глобалізаційних процесів) може бути «схоплена» в концептуальному полі заданому двома осями: характер динаміки (інтерактивний чи системний) і рівень соціального феномена (від одичної дії до макроструктури).

Теоретичні моделі, розроблені Робертсоном, Беком, Терборн, репрезентують нині найбільш поширений в соціології тип теорій глобалізації. Для даного напрямку вихідної є просторова референція теорії. Глобалізація може інтерпретуватися як *політ сучасності в простір*.

Третій тип моделей глобалізації сформувався наприкінці 1980-х - середині 1990-х рр. на основі принципово іншого осмислення просторової референції поняття «глобалізація». Початок цього типу моделей поклав в 1990 р Аржун Аппадурай в статті «Роз'єднання і відмінність в глобальній культур-економіці» ідеї якої потім розвинув в вийшла в 1996 р книзі «Сучасність в повний зріст: Культурні виміри глобалізації». Аппадурай радикалізував протиставлення теорії глобалізації і світ-системної теорії, акцентуючи примат культурного - символічного і феноменологічного. Глобалізацію він розглядає як детериторіалізація - втрату прив'язки соціальних процесів до фізичного простору. В ході глобалізації формується «глобальний культурний потік», який розпадається на п'ять культурно-символічних просторів-потоків (landscapes) [1]: етнопространство (ethnoscape) утворюється потоком туристів, іммігрантів, біженців, гастарбайтерів; технопространство (technoscape) - потоком технологій; фінанспространство (finanscape) - потоком капіталів; медіапростір (mediascape) - потоком образів; ідеопространство (ideoscape) - потоком ідеологем. Ці текучі, нестабільні простору є «будівельними блоками» тих «суявних світів», в яких люди взаємодіють, і взаємодія це більшою мірою кримінальна символічних обмінів.

Діхотомія «локальне / глобальне» трактується феноменологічно. Це - два типу «структури думки, яка продукується певними формами інтенціональної діяльності і яка виробляє певні матеріальні ефекти». Локальне як артикуляція етно-культурної ідентичності, релігійний фундаменталізм, громадська солідарність не передує історично глобальному, а виробляється / конструюється з тих же потоків образів, які конституують глобальне. Сучасне локальне настільки ж детериторіалізовано, як і глобальне.

У теоретичній моделі Аппадурі первісна діхотомія «локальне / глобальне» заміщається по суті діхотомією «територіальне / детериторіалізованне», а глобальність і локальність виступають як дві складові глобалізації, аналогічні структурній гомогенності і соціальній гетерогенності в моделі Робертсона.

Та ж логіка заміщення діхотомії «локальне / глобальне» діхотомією «територіальне / детериторіалізованне» виявляється в роботі Малькольма Уотерса «Глобалізація» (1995). Глобалізація трактується як сукупність тенденцій, що ведуть до детериторіалізації соціального, обумовленої експансією символічних обміну в. Фундамент теорії глобалізації, згідно Уотерсу, це - концепція відносини між соціальною організацією і територіальністю. Ставлення це в кожній історичній момент детермінується одним з трьох типів обміну: матеріальним (економічним), політичним, символічним. Глобалізація суспільства - процес, який визначається переважанням культури над економікою і політикою. Економіка і політика глобалізуються в тій мірі, в якій «пронизані» символічними обмінами.

Аналіз глобалізації в сфері культури Уотерс веде, спираючись на концепцію Аппадурі, але кілька видозмінюючи класифікацію просторів-потоків і зорієнтувавши її на концепцію симулякрів Бодрієра. «Вимірами» культури в теорії Уотерса є: сакропространство (sacriscape), утворене потоком симулякрів релігійності; етнопространство (ethnoscape), утворене потоком симулякрів етнічної ідентичності; еконопространство (econoscape), утворене потоком симулякрів вартості і капіталу; медіапростір (mediascape), утворене потоком симулякрів інформації; дозвілля-простір (leisurescape), утворене потоком симулякрів розваг і вражень, наприклад туристичних.

Таким чином, культура - це найбільш глобалізована сфера, оскільки в ній соціальні відносини максимально символізовані і, отже, можуть здійснюватися без прив'язки до конкретної території. Крім цього, глобалізація культури за допомогою потоків симулякрів передається в сфері економіки і політики, викликаючи там інтенсифікацію глобалізації. Рідкісний ідіотизм і плутанина причинно-наслідкових зв'язків.

У моделях детериторіалізації соціального практично повністю втрачається початкова референція поняття глобалізації до фізичного простору і однорідному цілому. «Глобальне» у Аппадурі і Уотерса означає скоріше дещо не-просторове, нематеріальне, уявне, символічне, гетерогенний, але всеохоплююче. Парадигму змін, за допомогою якої Аппадурі і Уотерс з'єднують різні тенденції в єдиний процес глобалізації, можна звести до формули «структурна диффузність + соціальна фрагментарність».

Перспективи використання моделей глобалізації для аналізу суспільних змін залежать від того, наскільки лінійними будуть тенденції, викликані зсувом початку - середини ХХ ст. Для розвинених країн вже в найближчому майбутньому актуальною стане ситуація, коли глобалізація є, але вона не представляє собою процес суспільних змін. Глобалізація перетворюється в рутинний процес функціонування / відтворення соціальної організації. У цій перспективі вельми симптоматично поява концепції Йенса Бартельсона, що прогнозує вичерпання евристичного потенціалу поняття глобалізації і його тривіалізації. Бартельсон порівнює поняття глобалізації з поняттями цивілізації і революції, що сформувалися перед і під час Французької революції кінця ХVIII століття: «ці поняття також втратили стабільні референти, але функціонували як *рушії* (vehicles) соціальної зміни, позначаючи зміну в його чистій, найбільш неминучою і незворотною формі: зміна як умова можливих об'єктів і можливих ідентичностей у можливому майбутньому». [36, р. 193] Подібно цим

поняттям, «глобалізація» являє собою не просто прогноз, але самоздійснюваних пророцтво. Тому Бартельсон робить висновок, що «... метафори глобалізації можливо відітруть, коли поняття виконає своє завдання дестабілізації, тобто, коли глобалізація стане чимось, що відбувається без слів і, таким чином, не потребує обговорення».

глокалізація

Можна навести три найбільш послідовні моделі становлення глобального суспільства: World culture (світ як культура), World Polity (світ як політика), World System (світ як система). Вони по-різному трактують глобальне суспільство і його становлення.

Теорія World culture була розроблена **Роландом Робертсоном**, автором відомого терміна «глокалізація». Робертсон вважає, що глобалізація протікає одночасного на двох рівнях - на рівні домінуючої ідеології (політичних, економічних, медійних, наукових та ін. Еліт) переважають інтеграційні процеси, і світ дійсно стає однорідним і єдиним, а на рівні широких мас все навпаки - вони, навпаки, регіоналізуються, архаїзується і часом втрачають навіть ту частку універсалізму, яку мали в епоху розквіту національних держав. Тобто в глобалізації йде диференціація культур на дві: одну глобальну і іншу, що представляє собою широкий і різноманітний, часом конфліктний віяло культур локальних.

За Робертсоном, цей процес відкритий і теоретично може привести до справжньої уніфікації світу і глобальному суспільству, а може в будь-який момент зісковзнути в «нове варварство», «архаїзм», «регіоналізм» і «локальність».

світове уряд

Друга теорія - World Polity - належить **Джону Майєру** і представляє нове глобальне людство як Світове держава, об'єднане єдиною політичною системою - з світовим парламентом, світової юридичної системою, загальним фіскальним апаратом, тобто з усіма атрибутами держави. За Майєром, треба мислити глобалізацію як виникнення нової нації на манер історичних націй, також долали в своєму становленні станові і етнічні протиріччя, тільки в більш вузькому масштабі. Глобальне суспільство, по Майєру, буде прямим еквівалентом глобальної нації.

Глобалістських комунізм Валлерстайна

Третя теорія - World System - носить марксистський характер і розвивається **Иммануїлом Валлерстайном**. З його точки зору, **Маркс** був цілком правий у своїх прогнозах, і зараз на планетарному рівні відбувається формування глобального капіталізму. Коли цей процес буде завершений, і капіталізм міцно утвердиться всюди, глобальний пролетаріат вийде на арену і здійснить світову революцію. Але ця зміна правлячого класу може статися, по Валлерстайну, тільки в умовах глобального капіталістичного держави, яке створить умови для «справжнього пролетарського інтернаціоналізму» та солідарності всіх робітників землі між собою.

Капіталістична глобалізація увійде в смугу криз і впаде, і тоді людство побудує соціалізм і комунізм на останках світової капіталістичної системи. Глобальне суспільство буде комуністичним. Близьку до Валлерстайну позицію займають і відомі автори нашумілого бестселера «Імперія» **Антоніо Негрі** та **Майкл Хардт**

Настав чи «кінець історії»?

У 90-ті роки ХХ століття намітилися дві тенденції в тлумаченні процесу глобалізації, які знайшли своє відображення в роботах **Френсіса Фукуями** та **Самуеля Хантінгтона**. Вони не втратили актуальності і до цього часу.

Позиція Фукуяма того періоду полягала в тому, що після розпаду радянської системи всі передумови для виникнення глобального суспільства в наявності, і це можна вважати доконаним фактом. Хантінгтон же заперечував, що належної гомогенізації, навпаки, не відбулося, і злам одних - ідеологічних - парадигм протистояння незабаром зміниться іншими парадигмами - цивілізаційними. Не маючи нічого проти глобального суспільства, Хантінгтон проте попереджав про ті об'єктивні перепони, які стоять на його шляху. В якості таких перепон він бачив не національні держави, але глибинні цивілізаційні та культурні суперечності. В кінці 90-х і на початку 2000-х Фукуяма переглянув свою позицію і визнав, що він поспішив з висновками про «кінець історії».

подолання гендерних

З соціологічної точки зору слід звернути увагу на наступний момент концепту глобального суспільства (як суспільства громадянського). Це суспільство заперечує будь-яку форму колективної ідентичності - етнічну, історичну, цивілізаційну, культурну, станову, національну і т. Д. Але є ще одна форма колективної ідентичності, яка також рано чи пізно повинна була потрапити в зону підвищеної уваги ідеологів «прав людини». Це гендерна ідентичність.

Звільняючись від всіх зв'язків, ліберали рано чи пізно повинні були поставити питання про свободу від статі. Чоловіки і жінки не індивідуальне явище. І яке б рівність статей в суспільстві ні панувало, є певні соціальні механізми сегрегації, включаючи анатомічні, які подолати неможливо. Зняття гендерної ідентичності, тотальна легалізація і легітимація гомосексуальних відносин, а також повноправності транссексуалів і свобода трансгендерних операцій (можливо, неодноразових) є не просто курйозної деталлю в становленні глобального суспільства, але його найважливішим програмним пунктом. Боротьба за права сексуальних меншин є фундаментальний політичний тезу будівництва глобального суспільства. У цьому суспільстві повинні зникнути не тільки етноси, народи, конфесії і держави, а й чоловіки і жінки в звичному для нас розумінні.

Соціальне зміна (трансформація) - це перетворення соціальних систем, спільнот, інститутів і організацій з одного стану в інший. Виділяються різні типи механізмів соціальних трансформацій: еволюційний та революційний, прогресивний і регресивний, імітаційний і інноваційний та ін. Поняття «соціальна трансформація» конкретизується поняттям «розвиток». Розвиток - це необоротна, спрямована зміна соціальних об'єктів. Розвиток передбачає перехід від простого до складного, від нижчого до вищого і т. Д. СУТО марксистське поняття: з формації в формацію. Дим в будинок, будинок в даму, а дама в маму.

Соціальна трансформація в цьому плані - як би проект спрямованості розвитку суспільства. Вона відкриває той простір відмінностей, які потім «заповнюються» в процесі розвитку, забезпечуючи зв'язок єдиного і багато чого, традицій і новацій, людини і світу. Саме тому соціальна трансформація створює сам «нерв» розвитку, його імпульс, оскільки відкриває ситуацію спрямованості, нестійкості суспільства. Розвиток йде тому не стільки в напрямку «прогресу» або поступовості, але як розробка засобів і форм подолання відмінностей, «різноманітності» існування суб'єкта і організаційно-предметного середовища. Ця різноманітність постійно знімається процесом практики, що включає зв'язок поколінь, распредмечивание і опредмечивание в діяльності. Але вона знову створюється завдяки тому, що суб'єкт трансцендірує, виходить за рамки буття об'єктно-предметної, організаційного середовища.

В цьому відношенні соціальна трансформація - це необхідна «коригування» взаємин між людиною і суспільним середовищем, її інфраструктурою. Але багато що залежить від того, чи відбувається соціальна трансформація чисто стихійно, або вона направляється в потрібному руслі на основі врахування соціальних і особистісних потреб, тенденцій самого суспільства.

В цьому відношенні концепція соціально-суб'єктної трансформації як би «вирівнює» дію різних факторів в житті суспільства. З цієї точки зору техніка і технології, системно-організаційні процеси не виступають як самостійні сили суспільних змін, але задані більш глибокими сторонами і детермінантами, до числа яких, безперечно, належить і суб'єктно-

реалізовані трансформації. Вони об'єктивні, оскільки виражають не «проект» свідомості, не волю і рішучість мас діяти так-то, але саму специфіку буття суб'єкта, який постійно виходить за рамки усталених суспільних відносин, а тому і готує умови їх зміни.

Лекція 6. Альтернативи глобалізації.

Глобальні еліти, глобальні структури. Нестійкість (мінливість) структур. Повстання еліт і повстання атомізованих мас. Самоорганізація. Соціальні руху. Культурна гегемонія. Суб-і контр-культуршікі. Активісти. Волонтери. Мережевики. «Трансформаційна структура» Заславської. Маркетизація. Аномія. Соціокультурна травма (Штомпка). Демократизація. Реформи як анти зміни. Подвійна інституціоналізація (Головаха-Паніна). Архаїзація і постмодернізація. Демодернізація. Пл.с пауперизація-андеркласс, секондхендство. І пас-депенденс.

Глобальні еліти, глобальні структурні нерівності (залишити Славіку !!!). Нестійкість (мінливість) структур. Повстання еліт і повстання атомізованих мас. Ефект колії, колишні життя, шлях крізь нас і інша «паф депенденсис». *На наступний раз.*

Почати з співвідношення процесів і змін. ЧОТИРИ ПОНЯТТЯ. Сталий розвиток. Трансформаційна структура. Паф депенденс (попередній розвиток, ефект колії, системна і жива історія). Повстання еліт, повстання мас (цикл). Підвести до революції через Валлерстайна (див.) І цивілізацію в світ-системі.

Сталий розвиток!!! Фактично мова може йти не про негайне припинення економічного зростання взагалі, а про **припинення, на першому етапі, нераціонального зростання використання ресурсів навколишнього середовища**. У той же час перехід до «інформаційного суспільства» - економіці нематеріальних потоків фінансів, інформації, зображень, повідомлень, інтелектуальної власності - призводить до так званої «дематеріалізації» господарської діяльності: вже зараз обсяги фінансових угод перевищують обсяги торгівлі матеріальними товарами в 7 разів.

Експерти Світового банку визначили **сталий розвиток як процес управління сукупністю (портфелем) активів, спрямований на збереження і розширення можливостей, наявних у людей**. Активи в даному визначенні включають не тільки традиційно підраховуваний **фізичний капітал, але також природний і людський капітал**. Щоб бути стійким, розвиток має забезпечити зростання - або принаймні незменшення - в часі всіх цих активів. Для раціонального управління **економікою** країни застосовується та ж логіка, що використовується для раціонального управління особистою власністю.

У відповідно до наведеного визначення сталого розвитку головним показником **стійкості**, розробленим **Світовим банком**, є «справжні темпи (норми) заощадження» або «справжні норми **інвестицій**» в країні. При переході на обчислення дійсних темпів заощаджень (інвестицій) цей недолік виправляється **коригуванням розраховуються традиційними методами темпів заощаджень: в сторону зменшення - шляхом оцінки виснаження природних ресурсів і шкоди від забруднення навколишнього середовища (втрата природного капіталу), і в бік збільшення - шляхом обліку зростання людського капіталу (перш за все через інвестиції в освіту і базове медичне обслуговування)**. Документ **Хартія Землі** з'явився на світло в результаті шестирічного міжнародного діалогу з метою вироблення загальнолюдських цілей і загальних цінностей.

Концепція сталого розвитку з'явилася в результаті об'єднання трьох основних точок зору: економічної, соціальної та екологічної.

Економічний підхід до концепції стійкості розвитку заснований на теорії максимального потоку сукупного **доходу Хікса-Ліндаль**, який може бути проведений за умови, принаймні, збереження сукупного капіталу, за допомогою якого і проводиться цей дохід. Ця концепція має на увазі оптимальне використання обмежених ресурсів і використання екологічних - природо-, енерго-, і матеріало- зберігаючих технологій, включаючи видобуток і переробку сировини, створення екологічно прийнятної продукції, мінімізацію, переробку і знищення **відходів**. Однак **при вирішенні питань про те, який капітал повинен зберігатися (наприклад, фізичний або природний, або людський капітал) і в якій мірі різні види капіталу взаїмомозамещаєми, а також при вартісній оцінці цих активів, особливо екологічних ресурсів, виникають проблеми правильної інтерпретації і рахунки. З'явилися два види стійкості - слабка** я, коли мова йде про незменшуваного в часі природному та проведений капіталі,

і **сильна** - коли повинен не зменшуватися природний капітал (причому частина прибутку від продажу невідновних ресурсів повинна спрямовуватися на збільшення цінності відновлюваних природного капіталу).

Соціальна складова стійкості розвитку орієнтована на людину і спрямована на збереження стабільності соціальних і культурних систем, в тому числі, на скорочення числа руйнівних конфліктів між людьми. Важливим аспектом цього підходу є справедливий розподіл благ. Бажано також збереження культурного капіталу і різноманіття в глобальних масштабах, а також більш повне використання практики сталого розвитку, наявної в недомінуючих культурах.

З **екологічної** точки зору, сталий розвиток має забезпечувати цілісність біологічних і фізичних природних систем. Особливе значення має життєздатність **екосистем**, від яких залежить глобальна стабільність всієї **біосфери**.

Важливим питанням в реалізації концепції сталого розвитку - особливо в зв'язку з тим, що вона часто розглядається як еволюціонує - стало **виявлення його практичних і вимірюваних індикаторів**. У цьому напрямку зараз працюють як міжнародні організації, так і наукові кола. Виходячи з вищевказаної тріади, такі індикатори можуть пов'язувати всі ці три компоненти і відображати екологічні, економічні і соціальні (включаючи психологічні, наприклад, сприйняття сталого розвитку) аспекти.

Заславський

3.2. Теорія трансформаційного процесу Т.И.Заславской

Найкращу вписаність многосуб'єктний процесу трансформації свободи в загальний трансформаційний процес, на мій погляд, забезпечує теорія трансформаційного процесу Т.И. Заславської. У соціологічній моделі Т.И. Заславської, як і в моделі П.Штомпка, органічно пов'язуються **два рівня соціальної реальності (структури і дії)**, що дозволяє розглядати соціальні зміни, що відбуваються на макро- та мікро-рівнях у їх взаємозв'язку і взаємозумовленості. Є і проміжний, по П.Штомпка, рівень соціальної реальності, що погоджує структури (функціонування) і агентів (дії) в нову якість, яка уособлює "справжню сутність соціальної реальності" в даний момент часу: це "практика" в соціологічній моделі П.Штомпка і "масові (многосуб'єктний) трансформаційні процеси" в моделі Т.И.Заславской.

Оскільки в трансформаційному процесі бере участь дуже багато діючих груп і осіб, наділених власною волею і особливими інтересами, то в центрі соціологічної моделі Т.И.Заславской - **соціальний механізм цього процесу, який "включає суб'єктів, що ініціюють соціальну трансформацію суспільства, зміст їх соціальних дій, а також взаємозв'язок цих цілеспрямованих дій з масовими процесами, що викликають зрушення в інституційній та соціальній структурах суспільства"** [Т.И.Заславская (а), С.284, 285].

Залежно від характеру впливу на трансформаційний процес суб'єкти діляться **на три групи**: **правлячу еліту**; **соціально зрілих і активних представників масових громадських груп**, в першу чергу середніх шарів, і **решту суспільства**. Кожна група по-різному бере участь в трансформаційному процесі. Правляча еліта зайнята цільової реформаторською діяльністю (зміною правових і адміністративних норм, що визначають "правила гри"). Активні представники масових громадських груп - масової інноваційно-підприємницькою діяльністю (тобто використанням, розвитком, закріпленням нових норм і правил). Інша частина суспільства впливає на суспільні перетворення через реактивно-адаптаційна поведінка, тобто вибір і реалізацію доступних цим суб'єктам способів адаптації до умов, що змінилися [Т.И.Заславская (б), С.149, 153-154].

У зв'язку з цим важливим елементом соціологічної моделі Т.И.Заславской є **трансформаційна структура суспільства**. Це **"система соціальних макросуб'єктів (класів, верств, громадських рухів, політичних партій, корпорацій та ін.), Що розрізняються напрямками своїх інтересів, типами трансформаційної активності і функціями в інноваційному процесі"**. Це поняття вводиться в зв'язку з тим, що для розуміння механізму і можливих перспектив суспільних змін недостатньо знати стратификаційну структуру суспільства, яка істотно розвивається

через різне ставлення і включеності різних страт в трансформаційний процес. Розбіжність двох структур пов'язане з тим, що трансформаційна структура суспільства формується під впливом не тільки соціальної стратифікації, а й соціокультурної диференціації, "яка визначає суб'єктивну мотивацію і змістовну спрямованість трансформаційної активності суб'єктів".

Оскільки соціальна трансформація пов'язана зі зміною соціетального типу суспільства, головними об'єктами (і підсумками) трансформації являються: (1) основоположні інститути, (2) соціальна структура і (3) соціально-економічний потенціал суспільства. При цьому головні об'єкти трансформації розглядаються у взаємозв'язку один з одним через соціальний механізм трансформаційного процесу. Так, "реальне" (в протилежність формально-правовому) перетворення системоутворюючих інститутів суспільства служить безпосереднім фактором зрушень в соціальній структурі. Зворотне ж вплив соціальної структури на динаміку суспільних інститутів не обмежується тільки трансформаційною структурою "[Т.И.Заславская (б), С.149, 150, 152, 155].

Причому (що в нашому випадку особливо важливо) серед найважливіших якостей базових інститутів (як головних об'єктів і результатів соціальної трансформації) в даній соціологічній моделі називається широта і надійність прав і свобод людини. ЦЕ СОБАЧЕ ЧУШЬ. В цілому, завдяки виділенню трьох блоків: енергетичного (соціокультурна і трансформаційна структура суспільства як рушійні сили процесу), передавального (функціональні типи трансформаційної активності і многосуб'єктний макропроцеси) і результуючого, і розгляду взаємозв'язків їх один з одним і з різними рівнями соціальної реальності, трансформація суспільства постає як цілісний процес, вплетений в реальні зв'язки і протиріччя соціального життя.

Про РІЗНИХ РІВНЯХ АКТИВНОСТІ ПРИ ТРАНСФОРМАЦІЇ. ПОВСТАННЯ ЕЛІТ. ПОВСТАННЯ МАС. АНТИАКТИВІЗМ.

ЯКЩО встигну, ТО _ про цивілізацію. Цивілізаційного РЕВОЛЮЦІЯ, СИСТЕМНА РЕВОЛЮЦІЯ, і т.д.

Головною одиницею розвитку Валлерстайн обирає не "національна держава", а соціальну систему. Системи мають певну логіку функціонування і розвитку. Вони засновані на певному «способі виробництва». І. Валлерстайн розуміє термін «спосіб виробництва» як особливу форму організації трудового процесу, в рамках якої за допомогою будь-якого поділу праці здійснюється відтворення системи в цілому. Головним критерієм класифікації (і одночасно періодизації) способів виробництва у Валлерстайна виступає спосіб розподілу. У цьому він слід ідеям К. Поланьї. Відповідно виділяються три способи виробництва і три типи соціальних систем: 1) реціпроктних-лінійні мінісистеми, засновані на відносинах взаємообміну, 2) редістрібутивних світ-імперії (по суті, це і є «цивілізація» А. Тойнбі), 3) капіталістична міросистема (мир -економіка), заснована на товарно-грошових відносинах (Wallerstein 1984: 160ff). Це стадіальна складова світ-системної теорії.

Лекція 7. Соціальні руху.

Соціальні руху. Зіставити з групами та інститутами, сказати, що інститути - окремо, і групи (еліти і маси) окремо, незважаючи на повстання еліт.

Альтерглобалісти, антиглобалісти і праві ультрас. Хомського згадати, Бузгалін і Суименко. Перейти після цього до ідеологіям. Втілити: Архаїзація і постмодернізація. Демодернізація. Аномія. Демократизація. «Гражданізація». Маркетизація. Секондхендство .. Соціокультурна травма (Штомпка). Демократизація. Реформи як анти зміни.

"Антиглобалістський" рух виріс завдяки одному з найбільш відомих феноменів глобалізації - інтернету. І це дійсний парадокс, який вказує на реальне протиріччя: викликані до життя прогресом продуктивних сил, глобалізації рубежу століть інформаційні (мережеві) технології стали однією з найважливіших, фактично діючих основ боротьби з глобалізацією. Як і чому?

Перш за все тому, що є глобалізація і глобалізація: об'єктивний процес інтернаціоналізації технологій і культур - на одному полюсі; глобальний капітал як особлива, історично конкретна досконала форма цього процесу - з іншого. Такий поділ сходить до класичної спадщини К. Маркса [vi], і нижче я звернуся до нього спеціально, зараз же підкреслю, що альтерглобалізм не випадково виріс багато в чому завдяки Інтернету. Останнє - емпіричний феномен: сапатисти в Мексиці [vii], безземельні селяни в Бразилії і високочолі інтелектуали з "Монд Діпломатік", які ініціювали АТТАК, працюють і діють за допомогою інтернету; Всесвітні соціальні форуми були організовані головним чином через Інтернет; знакові для нас акції в Сіетлі своїм успіхом багато в чому зобов'язані Інтернету і мобільних телефонів.

Однак справа тут не стільки в тому, що комп'ютери, Інтернет і "мобільники" зручні для організації масових акцій. Зв'язок тут набагато глибше. Найважливіші фундаментальні риси інформаційних, мережевих технологій, про які багато писали Кастельс, Сакайя і ін. [viii], такі, що вони роблять можливими і необхідними, більш того, оптимальними, саме ті форми і принципи соціальної організації (про них нижче), які втілені на практиці новими соціальними рухами і перш за все - альтерглобалісти.

По-перше, сам феномен знань вказує на появу ресурсу, який за своїм змістом є необмеженим. Якщо на час абстрагуватися від ринкової форми і приватної власності на знання (а альтерглобалізм це "абстрагування" виставляє в якості практичного вимоги), то вони виявляться "продуктом", який стає тим більше, чим більше його "споживають" ..

По-друге, мережа, на відміну від ієрархії, за своїм змістом є гнучким, рухливим, відкритим і загальнодоступним освітою (як море або повітряний простір, відкрите для всіх, поки їх не контролюють військові або пірати). Ринок, комерціалізація і приватна власність є соціальні форми, так само погано сумісні з мережевими технологіями і світом знань, як погано сумісні були кріпацтво і станово-монархічна соціальна організація з індустрією (обґрунтування цього висновку було дано нами раніше) [x].

По-третє, знання і мережева організація демократичні за своєю природою: в цьому світі є місце для всіх і кожного, і всім цей світ необхідний. При цьому він необхідний і корисний для всіх по-різному, це світ загальнодоступності унікальних і індивідуалізованих "продуктів" (будь-яке знання унікально, будь-який твір мистецтва індивідуалізовано).

По-четверте, нові принципи організації діяльності та комунікацій поширюються на соціальну сферу навіть там, де самі нові технології відсутні. Так, виробнича діяльність безземельних селян в Латинській Америці, заснована на традиційних індустріально-аграрних технологіях, соціально-економічно прагне до побудови саме в формі мережі.

Підсумовуючи, ми можемо припустити, що "суспільство знань" ("мережеве суспільство") за своєю природою передбачає (при абстрагуванні від ринку і приватної власності) реалізацію нових принципів соціальної організації, таких, як:

- необмеженість і одночасно унікальність ресурсів;
- загальнодоступність, відкритість, гнучкість мереж та їх соціальних форм;
- демократичність, інтер-структурний (будь то професійні, регіональні, соціальні структури) характер організацій.

Як такі вони знаходяться в фундаментальному протиріччі з принципами сучасної соціально-економічної та політико-ідеологічної системи, яку автор, дотримуючись традицій К. Маркса, В. Леніна і А. Грамші, назвав глобальною гегемонією корпоративного капіталу. **Глобальна гегемонія капіталу - негативна передумова альтерглобалізму**

Альтерглобалізм як альтернатива інтернаціональному відчуженню.

Феномен відчуження став найбільш очевидний емпірично і одночасно досліджений теоретично в другій половині 60-х рр. ХХ століття, не випадково співпав з рухом "нових лівих" (автор згадував про них як "прабатьків" альтерглобалізму). Саме тоді для лівих стало емпірично і теоретично очевидно, що проблема гноблення людини в світі "пізнього капіталізму" не зводиться до експлуатації його робочої сили, до присвоєння додаткової вартості капіталом. Дослідження відчуження і бунт "нових лівих" проти відчуження стали прологом до нинішнього початку переважно позитивного руху проти відчуження, більш відомого під ім'ям "глобалізація" і названого мною глобальної гегемонією капіталу.

Відносини відчуження характерні для всіх рівні соціального життя - матеріально-технологічного (поділ праці і перетворення людини в часткового працівника, підлеглого у своїй діяльності тієї чи іншої технологічної системі), соціально-економічного (людина як функція капіталу, ринку), політичного і ідеологічного.

Результатом (і передумовою нового витка відтворення відчуження) стає *самовідчуження* людини: життя, в якій індивід сам себе сприймає як функцію зовнішнього світу.

Характеристика руху, названого "антиглобалістським", як *позитивної альтернативи відчуження* виглядає парадоксальною, але, як я зазначив вище, це рух хоча і виглядає як перш за все заперечення [існуючих форм глобалізації] в своїх найбільш помітних і бурхливих проявах (масові виступи в місцях зустрічей агентів глобалізації), але, по суті, є і позитивний творення [нових форм соціальної організації], що і стверджує альтерглобалізм в своїх змістовних акціях (піком яких стали Всесвітні соціальні форуми) і повсякденній роботі нових соціальних рухів. Це і є власне утримання альтерглобалізації.

Ось чому *альтерглобалізм* я міг би назвати рухом за подолання відчуження [у всьому різноманітті їх глобальних видів] на відміну від традиційного лівого руху як боротьби насамперед проти експлуатації найманих працівників (втім, тут є чимало проблем, про які - нижче).

Альтерглобалізм та мережеве суспільство

Серед *основних рис мережевої організації* як одного з принципів альтерглобалізму виділимо такі як:

- Ні-ієрархічність, децентралізація, переважно горизонтальна і / або функціональна кооперація учасників;
- гнучкість, рухливість, мінливість форм і конфігурацій; легкість і швидкість створення і розпаду структур;
- відкритість мережі для "входу" і "виходу"; загальнодоступність ресурсів (перш за все - інформаційних) мережі;
- рівноправність учасників мережі незалежно від їх ролі, масштабу, ресурсів; не тільки некомерційний, але і антиринковий характер діяльності;
- вторинність форм і структур по відношенню до змісту діяльності;
- унікальність мереж.

Як позитивне, діалектичне заперечення глобальної гегемонії капіталу, тотальної системи підпорядкування людини наше рух на практиці знайшло такі риси, що стають неписаними, але дотримуваними на практиці, принципами:

- *інтернаціоналізм руху*
- *інтерклассовий і інтерідеологічний характер руху*

- *анти-гегемоністський* (а в своїх найбільш розвинених формах - анти-капіталістичний) характер руху, гаслом якого не випадково стали слова "світ - не товар".

По-третє, наш рух побудовано як альтернативи відчуженню у всьому різноманітті його форм і видів. У зв'язку з цим не дивні такі емпірично спостережувані й стійко відтворювані принципи альтерглобалістського руху:

- *солідарність, співпраця і відповідальність* як альтернативи відчуження;
- *організація руху на принципах* (я про них писав раніше), *дуже схожих з давно відомої теоретичною моделлю альтер-відчуження - вільної, добровільної, що працює асоціацією*);
- *самоорганізація і самоврядування* як механізми життєдіяльності руху, що виявляється в *формах мережевий демократії, консенсусної демократії, демократії участі* та ін.

Підсумовуючи, ми можемо зробити висновок, що differentia specifica цього руху полягає в генезі якісно нового, масового, інтернаціонального і щодо сталого (наскільки ми можемо судити зараз) суспільного феномена, що виходить за рамки основних життєвих принципів не тільки пізнього капіталізму і капіталістичної глобалізації, а й всього світу відчуження .

Альтерглобалістський рух суто суперечливо, що видно неозброєним оком. Причому для нього характерні як внутрішні, діалектичні суперечності, що характеризують його сутність, так і зовнішні протиріччя, що показують його "інакшість" в сучасному світі. Останні найбільш очевидні, тому саме з них ми почнемо наше дослідження.

Перше - між іманентними для руху принципами добровільно працює асоціації - з одного боку, і необхідністю використовувати фінансові і політико-правові механізми, професійну діяльність в нашій власній роботі - з іншого .

Не менш очевидно і друге протиріччя, в якому відбивається опозиція світу відчуження і альтерглобалістського руху - протилежність соціально-економічного нерівності учасників (від мільйонів найбідніших безземельних селян Бразилії до еліти західно-європейських парламентаріїв) та їх рівноправного діалогу і солідарності в рамках руху .

Третє протиріччя, що проявляє антагонізм нашого руху і світу відчуження - між відкритістю і мережевим принципом організації руху, з одного боку, і необхідністю взаємодії з владними структурами, беручи участь в політичних процесах , - з іншого.

З найбільш очевидних проявів цього протиріччя виділимо, (1) емпірично спостережувану і вже згадувану залежність багатьох учасників руху (особливо великих "старих" НВО першого світу , орієнтованих на допомогу країнам, що розвиваються, бідним, але не тільки) від суб'єктів гегемонії (держави, глобальних міждержавних структур і навіть ТНК) через різного роду фонди і гранти, політичні рішення парламентів, залежність від правлячих партій і т. п.

Не менш очевидно (2) протиріччя (і діалектичну єдність) лівих політичних партій, з одного боку, і руху як такого - з іншого .

Внутрішні протиріччя альтерглобалізму є не що інше як сама сутність цього руху.

суперечливість асоційованого соціальної творчості як "родової сутності" альтерглобалізму .

Перш за все - протиріччя між соціальним творчістю як діалогом особливих, унікальних суб'єктів (особистостей, спільнот) і єдиним процесом спільної узгодженої діяльності .

До числа емпірично спостережуваних внутрішніх протиріч альтерглобалізму як одного з видів соціальної творчості відноситься єдність і протилежність руйнівною [в першу чергу,

по відношенню до інститутів глобальної гегемонії капіталу] і творчої ["Інший світ можливий"!] *Сторін нашої діяльності* .

Альтерглобалізм витісняють, але, навпаки, об'єднує різні колишні форми і напрями соціально-визвольної діяльності ,

Перейти після цього до ідеологіям. Втілити: Архаїзація і постмодернізація. Демодернізація. Аномія Демократизація. «Гражданізація». Маркетизація. Секондхендство .. Соціокультурна травма (Штомпка). Демократизація. Реформи як анти зміни

СОЦІОКУЛЬТУРНА ТРАВМА ПО ШТОМПКИ.

Соціокультурний зміна травматичного типу, згідно П. Штомпка, проявляється при певних структурних і культурних обставинах («сприятливий контекст»), викликане «травмуючими подіями» і викликає відповідні реакції, засновані на здатності спільноти до подальшого соціального зміни. Сприятливим контекстом для виникнення травми здатна виступити ситуація дезорганізації, неузгодженості в культурі або суспільстві, тобто ситуація втрати узгодженості та стабільності, що охоплює новими явищами ключові компоненти культури, такі, як цінності, вірування, соціальні норми. Як правило, травматична ситуація, подія або переконання як уявлення про подію, сприймається як прийшло ззовні, на що співтовариство не мало прямого впливу. Також вона характеризується несподіванкою, глибиною впливу (зачіпає основи соціокультурного середовища), заявляє про радикальності прийдешніх змін. Головним симптомом такого процесу П. Штомпка називає порушення нормальності, постає як «дезорганізація в упорядкованому, само собою зрозуміле світі», а «вплив травми на колектив залежить від відносного рівня розколу з попереднім порядком або з очікуваннями його збереження» [1, с. 10] . Травма тим серйозніше впливає на соціокультурну ситуацію («соціальне і культурне тіло»), чим сильніше розрив між звично організованою середовищем і умовами, сформованими внаслідок травматичного події, і чим більше травма вторгається на територію культурного ядра - базових цінностей, норм, очікувань. При цьому травматичним подією може послужити навіть об'єктивно позитивне і корисне, якщо тільки воно переживається групою як загроза стабільному ходу речей. Три сфери впливу травми, на думку П. Штомпки, - це демографічна рівень (зниження народжуваності, зростання смертності і т.д.), рівень соціальної структури (порушення і руйнування каналів суспільних відносин, соціальної системи, ієрархії) і рівень культури (порушення системи колективно поділюваних смислів і символів, укладених в культурних феномени і практиках). Травма останнього рівня, за визначенням дослідника, «володіє найсильнішою інерцією, продовжує існувати довше, ніж інші види травм, іноді поколіннями зберігаючись в колективній пам'яті або в колективній підсвідомості, час від часу, при сприятливих умовах, проявляючи себе» [1, с. 11] . Автор розглядає чотири типи культурних травм: а) будь-яке значна подія визнається як невідповідне, перечачає базовим цінностям; б) представники спільноти виявляються в ситуації домінування іншої культури, різновидами чого є міграційна і колонізаційна ситуації (прямий колоніалізм або культурна глобалізація, яка називається модернізацією), в) конфлікт поновлення способу життя (під впливом економічних і політичних умов) з традиційною культурою, що супроводжується конфліктом поколінь; г) внутрішньо-культурному витоки травми: несинхронно розвиток різних сфер культури, відкриття, що представляє підхід, невідповідний колишньої культурі, або вимагає переосмислення минулого і колишніх поділюваних в культурі суджень.

Аналіз концепції «культурної травми» показує, що стратегії «совладання з культурної травмою», що відзначаються П. Штомпка відповідно до дослідження Р. Мертона [\[4\]](#) , різні і висловлюють активну і пасивну адаптаційну позицію індивідів і суспільства: а) інновація - спонтанне або навмисне часткову зміну культури з метою примирення її невідповідностей з іншою культурою, з реальною поведінкою людей; б) бунт - радикальна трансформація культури, зміна культурної системи; в) ритуалізм - звернення до невідновленим традиціям вихідної культури і їх культивування як укриття від травм; г) ретріатізм - ігнорування травми, спроба діяти так, ніби її немає. Таким чином, активно діючими в сучасному

суспільстві механізмами соціокультурних змін варто назвати чотири типи реакції на культурні травми, якими багата в даний час світова реальність. У той же час ці механізми здатні породити два можливих сценарії подальшого розвитку: посилення травматичної ситуації і, як наслідок, руйнування культури або ефективне подолання травми шляхом реконструкції культури. З другим сценарієм соціолог пов'язує більшою мірою зміни, що полегшують травматичне вплив, і «відмирання колишнього культурної спадщини в результаті зміни поколінь». Однак в зв'язку з цим необхідно згадати і позитивні трансформації споконвічного культурної спадщини, ефективно функціонують в оновленій культурі і в той же час дозволяють зберігати самостійні кордону культури в умовах глобалізації ^[3:4:5], на відміну від феномена «глокалізації», що позначає нерівномірне зміна - прилучення до економічних благ глобального соціокультурного простору при жорсткої оборони всіх форм традиційної культури ^[6].

Подвійна інституціоналізація (Головаха-Паніна).

Новий інституційна криза і «помаранчева революція» (1999-2004)

Парадокс десятилітнього правління Л. Кучми полягав в тому, що економічно провальний період з 1994 по 1999 рік характеризувався політичною стабільністю, тоді як цілком успішний з економічної точки зору другий президентський термін супроводжувався бурхливими політичними заворушеннями і безславно закінчився на небачених до цього в посткомуністичному світі 12% зростання ВВП. Почасті причини цього пов'язані з касетним скандалом і провальним вибором наступника на президентських виборах 2004 року. Однак за цими подіями, що зіграли роль «спускового гачка» для маніфестації «антикучмізму», ховалися глибші причини, пов'язані перш за все з тим, що сформована в попередні роки інституціональна система вступила в суперечність і з потребами найактивніших верств населення, і з інтересами впливових опозиційних політичних еліт, які не знайшли (або втратили) своє місце в усталеній владній ієрархії. Перший елітарний бунт проти Президента Л. Кучми в 2001 року не увінчався успіхом тому, що ресурси подвійний інституційної системи ще не були вичерпані, і для переважної більшості населення збереження стабільності мало більше значення, ніж можливість відправити Л. Кучму в відставку. Перші ознаки адаптації населення України до нових суспільних умов з'явилися тільки в 1999 році, а зростання реальних доходів практично не починався навіть до 2001 року, хоча з'явилися суттєві ознаки поліпшення макроекономічної ситуації. У цих умовах суспільство все ще було більше стурбоване елементарним економічним виживанням, а не політичним протистоянням владної і опозиційних еліт.

Інша ситуація склалася до 2004 року, коли спостерігалось істотне зростання рівня життя і соціального самопочуття більшості населення. Відчувши деяку свободу від повсякденної і виснажливої боротьби за фізичне виживання, багато громадян України виявили підвищену цікавість до політичних колізій, пов'язаних з закінченням «епохи Кучми» і необхідністю вибору його наступника. І ось тут виявилася неспроможність подвійний інституційної системи, яка здатна запропонувати тільки амбівалентні рішення в ситуаціях вибору стратегічного курсу держави і суспільства, наділяючи атрибутами легальності та легітимності взаємовиключні напрямки розвитку.

Подвійна інституціоналізація - феномен тимчасовий і явно гальмує процес демократичної трансформації суспільства. Він створює рольову, нормативну та інфраструктурну переобтяженість інституціонального простору і постійно відтворює почуття соціальної безпорадності і незадоволеності соціальним становищем у більшості людей. Ця незадоволеність шукає вихід в прийнятті простих і однозначних гасел, які і були запропоновані політичною опозицією: «Бандити будуть сидіти в тюрмах!», «Владу треба відокремити від бізнесу!» і т.п. Простота і загальнодоступність цих закликів вигідно контрастували з властивою владі «багатовекторністю», нерідко означала виправдання лукавства, невизначеної політичної і моральної позиції. Перевага багатовекторної позиції

полягає перш за все в тому, що вона позбавляє віднеобхідності категоричного вибору - між Заходом і Сходом, між бізнесом і політикою, між правосуддям і корупцією. Однак такого роду ресурси подвійній інституційної системи, пов'язані з можливістю уникнути вибору між старим і новим в інституціональному просторі, виявилися незатребуваними в період президентських виборів 2004 року.